МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: «**СИСТЕМА РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ»**

Виконала: студентка 1 курсу, групи 8.0133-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
А. О. Доброс

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н. _____ С. В. Сиваш

Рецензент: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н., професор _____
М. Д. Дяченко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____» _____2024 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Доброс Анни Олександрівни

1. Тема роботи: «Система роботи початкової школи з обдарованими дітьми» керівник роботи Сиваш С.В., доцент кафедри дошкільної та початкової освіти к.пед.н.
затверджені наказом ЗНУ від 24 вересня 2024 р. № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи: 26.11.2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної та філософської літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): визначити сутність понять «обдарованість» і «обдарована дитина»; розглянути психолого-педагогічні основи дитячої обдарованості; вивчити особливості роботи початкової школи з обдарованими дітьми; проаналізувати діяльність вчителя початкової школи по роботі з обдарованими дітьми; дослідити педагогічні умови розвитку роботи вчителя початкової школи з обдарованими дітьми; розробити методичні рекомендації щодо системи роботи початкової школи з обдарованими дітьми.

5. Перелік графічного матеріалу: 2 таблиці (основні етапи організації роботи з обдарованими учнями у початковій школі, діагностичні методики у роботі з обдарованими дітьми).

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Сиваш С. В.	02.10.2023 р.	02.10.2023 р.
Розділ 1	Сиваш С. В	06.11.2023 р.	06.11.2023 р.
Розділ 2	Сиваш С. В	22.03.2024 р.	22.03.2024 р.
Висновки	Сиваш С. В	06.09.2024 р.	10.10.2024 р.

7. Дата видачі завдання: 02.10.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-березень	виконано
4	Написання другого розділу	квітень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ **Доброс А. О.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Сиваш С. В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ **Зубцова Ю. Є.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 68 с., 2 таблиці, 47 джерел.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати систему роботи школи з обдарованими дітьми.

Об’єкт дослідження: процес роботи початкової школи з обдарованими дітьми.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз наукової літератури, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних і емпіричних даних. Емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди, педагогічні спостереження, тестування, інтерв’ювання); статистичні: метод математичної статистики для визначення валідності та надійності одержаних результатів, порівняння експериментальних методів із вихідними.

Теоретичне значення полягає в тому, що обґрунтовано формувальні заходи, що забезпечують педагогічні умови розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані вчителями початкових класів, вихователями груп позашкільного віку та в процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи з обдарованими дітьми.

Галузь використання: заклади загальної середньої освіти.

ОБДАРОВАНІСТЬ, ЗДІБНОСТІ, ОБДАРОВАНА ДИТИНА, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ДІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ВЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

SUMMARY

Dobros A. O. The system of work of an elementary school with gifted children

The qualification paper consists of an introduction, 2 parts, conclusions, a list of used sources (47 items), 3 appendices on 5 pages.

The study reveals the peculiarities of the system of work of an elementary school with gifted children. Currently, the school faces the task of maximally revealing and developing the potential of each individual, forming a person as a subject of social and professional life, preparing him for self-improvement, self-determination and self-realization.

The purpose of the study: to theoretically substantiate the system of work of the school with gifted children.

Tasks of the research:

1) define the categorical apparatus «research»;

2) consider the psychological and pedagogical foundations of children's giftedness;

3) to study the peculiarities of elementary school work with gifted children;

4) analyze the activity of a primary school teacher in working with gifted children;

5) to investigate the pedagogical conditions for the development of the primary school teacher's work with gifted children;

6) to develop methodical recommendations regarding the system of work of an elementary school with gifted children.

The object of the study: the process of work of an elementary school with gifted children.

The subject of the study: pedagogical conditions for the development of interaction between a primary school teacher and gifted children.

Part 1 “Theoretical foundations of the elementary school system of work with

gifted children" examines the concept of "giftedness", "gifted child"; the psychological and pedagogical conditions of children's giftedness are revealed; the peculiarities of the work of an elementary school with gifted children are outlined.

Part 2 "Methodical work of an elementary school teacher with gifted children" reveals the specifics of an elementary school teacher's work with gifted children; the pedagogical conditions for the development of interaction between a primary school teacher and gifted children are defined; methodical recommendations were developed for the work of the primary school teacher with gifted children.

The obtained results can be used by primary school teachers, educators of preschool age groups and in the process of training future primary school teachers to work with gifted children.

Key words: giftedness, abilities, gifted child, children of primary school age, primary school teacher.

ЗМІСТ

Вступ……..… 8
Розділ 1. Теоретичні основи системи роботи початкової школи з обдарованими дітьми …….……. 11
1.1. Визначення і сутність понять «обдарованість» і «обдарована дитина»……. 11
1.2. Психолого-педагогічні основи дитячої обдарованості…… 19
1.3. Особливості роботи початкової школи з обдарованими дітьми… 26
Розділ 2. Методична робота вчителя початкової школи з обдарованими дітьми…… 41
2.1. Діяльність вчителя початкової школи по роботі з обдарованими дітьми ……..... 41
2.2. Педагогічні умови розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми …….. 48
2.3. Методичні рекомендації щодо роботи вчителя початкової школи з обдарованими дітьми ……. 60
Висновки……... 71
Список використаних джерел…… 75
Додатки……..… 80

ВСТУП

Розбудова державності в Україні зумовила нові тенденції в розвитку освіти, з'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних, обдарованих, духовно та інтелектуально розвинених громадян. Звідси одним із пріоритетних завдань сучасної освітньої системи є звернення уваги педагогічної науки і громадськості до удосконалення роботи з обдарованими дітьми і молоддю, що передбачає розвиток здібностей особистості, її самовизначення, соціальну адаптацію та культурне становлення. Проблема обдарованості виходить на передній план у державній політиці, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих громадян. Про це йдеться у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції педагогічної освіти, Державній програмі «Вчитель», Національній програмі «Діти України», Комплексній програмі «Творча обдарованість», Програмі розвитку обдарованих дітей і молоді, Указі Президента України про підтримку обдарованих дітей, в яких робота з обдарованими дітьми та молоддю розглядається як безперервний процес формування творчої особистості, розвиток культурного та інтелектуального потенціалу України. Ця нормативна база визначає основні вимоги щодо формування цілісної, саморегульованої системи у виявленні і підтримці обдарованих дітей і молоді; розвитку та реалізації їх здібностей; стимулюванні творчої роботи учнів, студентів, вчителів та викладачів вищих навчальних закладів; формуванні резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру, підготовки науково-педагогічних та науково-технічних кадрів.

Наразі перед школою стоїть завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення,

самовизначення та самореалізації.

Проблема обдарованості викликає особливий інтерес психолого-педагогічної науки, оскільки відомості про природу цього унікального явища необхідні для створення системи виховання та навчання обдарованих і талановитих дітей, сприяння розвитку потенціалу обдарованості у дошкільнят, учнів та дорослих. Так, теоретичні основи проблеми обдарованості досліджували В. Андрєєв, Е. Бріджмен, Д. Богоявленська, Е. Вудьярд, В. Дружинін, О. Ковальов, Г. Костюк, Н. Лейтес, О. Леонтьєв, А. Матюшкін, Ф. Менкс, В. Мясищев, В. Роменець, С. Рубінштейн, Р. Стернберг, Л. Спірмен, Б. Теплов, Н. Тілтон, Е. Торндайк, П. Торренс, Н. Оганович, К. Хеллер та ін. На сучасному етапі над проблемами навчання і виховання обдарованих дітей працюють М. Байдан, Л. Васильченко, А. Великанова, О. Гузенко, М. Дворжецька, О. Зазимко, Г. Кловак, Н. Кушнаренко, Л. Липова, Т. Мишковська, В. Моляко, Л. Морозова, О. Музика, Т. Поніманська, В. Рибалка, С. Сисоєва, М. Холодна, І. Чмихало, Л. Чорна, В. Чудновський, В. Юркевич та ін. У науковій літературі знаходять висвітлення такі аспекти проблеми обдарованості, як питання індивідуальних відмінностей обдарованих дітей (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін); виділення сфер та видів обдарованості (Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, С. Гончаренко В. Слуцький); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Лейтес, В. Паламарчук); виявлення і розвиток обдарованості учнів (Дж. Рензуллі, В. Крутецький, О. Кульчицька). У численних дослідженнях порушено проблеми обдарованості і творчості, визначено типи обдарованості, розкрито психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, з’ясовано окремі аспекти роботи з обдарованими дітьми.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати систему роботи школи з обдарованими дітьми.

Завдання дослідження:

1) визначити категоріальний апарат «дослідження;
2) розглянути психолого-педагогічні основи дитячої обдарованості;

3) вивчити особливості роботи початкової школи з обдарованими дітьми;

4) проаналізувати діяльність вчителя початкової школи по роботі з обдарованими дітьми;

5) дослідити педагогічні умови розвитку роботи вчителя початкової школи з обдарованими дітьми;

6) розробити методичні рекомендації щодо системи роботи початкової школи з обдарованими дітьми.

Об’єкт дослідження: процес роботи початкової школи з обдарованими дітьми.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз наукової літератури, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних і емпіричних даних. Емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди, педагогічні спостереження, тестування, інтерв’ювання); статистичні: метод математичної статистики для визначення валідності та надійності одержаних результатів, порівняння експериментальних методів із вихідними.

Теоретичне значення полягає в тому, що обґрунтовано формувальні заходи, що забезпечують педагогічні умови розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані вчителями початкових класів, вихователями груп позашкільного віку та в процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи з обдарованими дітьми.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

1.1. Визначення і сутність понять «обдарованість» і «обдарована дитина»

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) наголошується, що серед пріоритетних напрямів реформування шкільної освіти є своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку талановитих дітей, а також удосконалення освітнього процесу в закладах освіти з урахуванням особистих якостей, стану здоров'я, природних задатків дитини [2]. Тому школа повинна забезпечити пошук обдарованих дітей, їх підтримку, стимулювання та забезпечення всебічного розвитку особистості як найвищої цінності суспільства. Такі ж положення відображено в базових державних нормативних документах, таких як:

- Концепція загальної середньої освіти, у якій першим з основних завдань загальноосвітньої школи названий «різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб»;

- Закон України «Про освіту» («Для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань»);

- Національна доктрина розвитку освіти.

Сьогодні проблема виховання і навчання обдарованих дітей є однією з актуальних у зарубіжній і вітчизняній науці та практиці. У різні часи проблемою обдарованості займалися зарубіжні (Ф. Баррон, Б. Блум,

Дж Гілфорд, Дж Керрол, П. Торренс, В. Штерн та ін.) та українські (В. Бажанюк, Н. Карпенко, Г. Костюк, В. Моляко, О. Музика, Р. Пономарьова-Семенова, В. Рибалка та ін.) психологи.

Вивчення творчих здібностей дитини – важлива проблема сучасної педагогічної науки. «Здатність до творчості, – відзначав академік В. Енгельгард, – це найвищий дар, яким нагородила природа людину на нескінченно тривалому шляху її еволюційного розвитку» [11]. Як не дивно, але цей найвищий дар довгий час ігнорувався нашою системою освіти: всі школярі вивчали одні й ті ж предмети за однаковими програмами, підручниками, була відсутня диференціація навчання залежно від нахилів та здібностей дитини. Не зверталась увага на виявлення творчого потенціалу школярів: уроки, як правило, присвячувались засвоєнню готових знань та вмінь, а ось як застосувати їх у нестандартних ситуаціях, відкривати щось нове – цьому не вчили.

В житті зазвичай називають обдарованими тих індивідів, які виділяються своїми добрими задатками до розвитку загальних або спеціальних здібностей. Обдарованість – це системна якість психіки, яка розвивається протягом життя і визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одному чи декількох видах діяльності у порівнянні з іншими людьми. На думку О. Кульчицької, обдарованість – це комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості і мотивації [12].

Мета розвитку здібностей найпідготовленіших учнів – допомогти їм реалізувати свої індивідуальні якості, не загубитися в сірій масі учнів, сприяти переорієнтації їхнього репродуктивного мислення на творче індивідуальне конструювання. У розвитку їхніх здібностей важливе значення має забезпечення та розширення інформованості в тих галузях, які їх цікавлять, організація для них різноманітної діяльності.

Обдарованість – це комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості й мотивації. Інтелектуальні здібності перевищують середній і високий рівні, творчість проявляється у новому і оригінальному підході до вирішення проблем і завдань, що стосується мотивації, то це єдність

емоційно-вольових якостей: інтересу до певної діяльності і настирливості у досягненні мети. Обдаровані люди характеризуються наполегливістю, надзвичайно розвиненою працьовитістю, глибоким і стійким інтересом до певної діяльності.

Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, інколи видатними досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) в тому чи іншому виді діяльності. Обдаровані люди характеризуються наполегливістю, надзвичайною працьовитістю, глибоким і стійким інтересом до певної діяльності. Працьовитість, на думку одного з дослідників проблеми обдарованості Н. Лейтеса, – найважливіший фактор обдарованості [15].

Одні автори дотримуються погляду на обдарованість як на суто біологічне явище: все закладено природою і потрібно лише чекати прояву задатків. Інші ставлять знак рівності між обдарованістю і здібностями (Н. Лейтес). Б. Теплов вважає, що поняття обдарованості втрачає свій сенс, якщо його розглядати лише як біологічну категорію. Тому не можна говорити про обдарованість взагалі, вона може виявлятися лише у конкретній діяльності. Таким чином, основу обдарованості становлять здібності до конкретної професійної або допрофесійної діяльності (спеціальна обдарованість) і загальні психічні якості високого рівня розвитку: сенсорні, інтелектуальні, вольові (загальна обдарованість) [3; 4].

Якщо розглянути структуру обдарованості, то вона складається з трьох основних підструктур (за О. Кульчицькою):

1) високої пізнавальної активності, яка базується на високому рівні сенсорних (увага, сприймання, пам’ять) та інтелектуальних (дивергентне і конвергентне мислення, критичність мислення, здатність до узагальнення і прогнозування) здібностей;

2) творчої інтерпретації пізнавального досвіду (вміння порівнювати, зіставляти, аналізувати, бачити нове, реконструювати раніше створене, оригінальний підхід до вирішення проблем, варіативність у розв’язанні задач);

3) емоційної захопленості діяльністю (інтерес, енергетичність,

впевненість в успіху і «відновлення» в разі неуспіху та ін.). Існують дві крайні точки зору: «всі діти обдаровані» і «обдаровані діти зустрічаються дуже рідко». Вказана альтернатива знімається у рамках позиції: потенційна обдарованість по відношенню до різних видів діяльності властива багатьом дітям, тоді як актуальну обдарованість демонструє незначна частина дітей.

Ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності і можуть бути оцінені на час спостереження за її діями. Про обдарованість дитини можна говорити в єдності категорій «хочу» і «можу», тобто ознаки обдарованості охоплюють два аспекти поведінки обдарованої дитини: інструментальний і мотиваційний. Інструментальний характеризує способи діяльності, мотиваційний – ставлення дитини до тієї чи іншої сторони дійсності, а також до своєї діяльності. Н. Лейтес запропонував розрізняти три категорії здібних дітей за такими ознаками:

1) ранній прояв інтелекту;

2) яскравий прояв здібностей до окремих видів діяльності і предметів;

3) потенційні ознаки обдарованості. Щодо першої категорії, то цим дітям притаманний прискорений темп навчання. Вони рано починають читати і писати (у 3-4 роки), потім захоплюються якоюсь однією галуззю знань і можуть здобути в ній глибокі знання.

У цих дітей домінує потяг до розумового навантаження. Другу категорію складають діти зі спеціальними здібностями. До третьої категорії належать діти, які не випереджають однолітків за загальним розвитком, 3 але відрізняються особливою своєрідністю розумової роботи, яка вказує на їхні неординарні здібності (оригінальність суджень, самостійність мислення тощо). Якщо мову вести про інтегральну характеристику проявів обдарованості, то вона характеризується:

1) домінуванням інтересів і мотивів;

2) емоційною заглибленістю у діяльність;

3) волею до рішення, успіху;

4) загальним та естетичним задоволенням від процесу і продуктів діяльності;

5) розумінням сутності проблеми, задачі, ситуації;

6) несвідомим, інтуїтивним розв'язанням проблеми;

7) багатоваріантністю рішень;

8) швидкістю оцінок, рішень, прогнозів [2; 4].

Психологічний портрет обдарованої дитини – це питання яке давно хвилювало багатьох дослідників. Так, Д. Уітмор виділяє такі особливості обдарованої дитини:

1) прагнення до досконалості. Для обдарованих дітей є характерною внутрішня потреба досконалості. Вони не заспокоюються не досягнувши вищого рівня;

2) відчуття незадоволення. Це відчуття пов'язане з характерним для обдарованих дітей прагненням досягнути досконалості у всьому чим вони займаються. Вони дуже критично ставляться до власних досягнень, часто не задоволені, звідси – відчуття власної неадекватності, нереалістичні цілі;

3) обдаровані діти часто ставлять перед собою завищені цілі. Не маючи можливості їх досягнути, вони починають хвилюватися. З іншого боку, прагнення до вдосконалення і є та сила, яка приводить до високих результатів. Оскільки обдаровані діти більш сприйнятливі до сенсорних стимулів і краще розуміють стосунки і зв'язки, вони схильні до критичного ставлення не тільки до себе, а й до оточуючих. Обдарована дитина вразлива;

4) потреба в увазі з боку дорослих. В силу своєї природної допитливості і прагнення до пізнання обдаровані діти нерідко монополізують увагу вчителів, батьків та інших дорослих. Це викликає конфлікт з іншими дітьми, яких дратує потреба такої уваги;

5) нетерплячість. Обдаровані діти нерідко з недостатньою терплячістю ставляться до інших, які стоять нижче їх в інтелектуальному розвитку тощо [1; 4; 5].

Підсумовуючи можна виділити такі головні чинники, що визначають

обдарованість особистості:

1) генетичні, або спадкові (наявність у родині індивіда осіб з такою ж обдарованістю, чи то у матері, чи у батька, або інших);

2) ранній прояв обдарованості, коли дитина проявляє певні здібності (чи загальні, чи спеціальні), які не є характерними для її віку та посилений розвиток здібностей дитини у сензитивному періоді;

3) оточуюче соціальне середовище, яке якомога повніше сприяє виявленню природних задатків у дитини і їх активному розвитку, виховний вплив, позитивна стимуляція тощо (найважливіше – у сім'ї);

4) сприятливі умови для виявлення обдарованості і розвитку здібностей (відповідна атмосфера у сім'ї, матеріальне забезпечення сім'ї, можливість відвідувати відповідні навчальні установи, які розвивають здібності, наявність необхідного приладдя для певної діяльності тощо);

5) фізичні фактори (вплив сонячної активності, або сонячної радіації, атмосферного тиску й інших фізичних явищ);

6) раннє стимулювання розвитку дитини. Мова йде про стимуляцію розвитку дитини у її пренатальному періоді. Суть методу полягає в тому, що протягом відповідного часу програються задані музичні ноти в безпосередній близькості від тіла майбутньої матері. Плід, що формується сприймає ці звуки, і різко активізуються не тільки музичні, але й загальні інтелектуальні здібності майбутньої дитини. Слід зупинитися на сензитивному періоді розвитку певних здібностей та прояву в цей період обдарованості.

Загальною закономірністю розвитку здібностей є їх залежність від сензитивного періоду та відповідної діяльності. Причому є певна послідовність появи таких періодів. Так, досить рано – до 5 років – заявляють про себе музичні здібності, дещо пізніше – здібності до малювання. Загалом, здібності до художньої творчості виявляються раніше, ніж до наукової. Найраніше розвиваються математичні здібності. Майже всі вчені математики стали відомими до 20 років.

Сензитивний період з'являється у процесі дозрівання, змінюється

наступним періодом вже іншого змісту. Так, у випадку обдарованих дітей з прискореним розумовим розвитком внаслідок швидкого темпу психічного розвитку сензитивні періоди різних вікових періодів зміщуються, що різко підвищує рівень розвитку відповідних здібностей [2; 5]

Проблема обдарованості є актуальною в сьогоднішній психолого-педагогічній практиці. На державному рівні тривають розмови про перебудову школи і педагогіки, однак для цього потрібно глибоко проаналізувати багатство ідей, поглядів, підходів, концепцій, які були напрацьовані дослідниками і практиками в минулому. Знання спадщини допоможе уникнути повторення помилок, розвивати й удосконалювати теорію та практику виховання, спираючись на вже розроблені факти, ідеї, гіпотези, фактичні відомості.

У сучасній психолого-педагогічній літературі відсутні праці, де досліджено питання становлення і розвитку теорії та практики навчання і виховання обдарованих дітей в першій половині ХХ століття. Проте такий аналіз необхідний для подальшого розвитку теорії навчання, виховання і розвитку обдарованих дітей. Історичні дослідження дають змогу відкрити унікальні джерела наукових доробків видатних вчених і практиків попередніх років, напрацювання яких сьогодні сприймається скоріше в категоріях «теперішнє» та «майбутнє», ніж «минуле» [5].

В експериментальній педагогіці на початку ХХ ст. виокремлювали соціогенетичний та біогенетичний напрями. Представники соціогенетичного напряму (О. Залужний, Я. Мамонтов, О. Попов, І. Соколянський та ін.) наголошували на значному внеску в розвиток та виховання особистості зовнішніх факторів. Дослідники стверджували, що на 90 % поведінку дитини зумовлює оточуюче середовище, і приблизно 10 % поведінки дитини є інстинктивною. Соціогенетичний напрям експериментальної педагогіки сприяв соціалізації виховання. Представники біогенетичного напряму (О. Володимирський, В. Гаккебуш, В. Протопопов, Н. Сибірцева та ін.) вважали, що роль спадковості є провідною, а також дотримувалися теорії біогенетичного закону, згідно з яким онтогенез людини повторює її філогенез.

Дослідники не відкидали вплив середовища, а розглядали його як умову, завдяки якій формується особистість. Цікавою для аналізу є діяльність науково-дослідних закладів й установ України, які функціонували у першій половині ХХ ст.: психоневрологічний інститут, інститути охорони здоров'я дітей та підлітків, лікарсько-педагогічні кабінети, Український науково-дослідний інститут педагогіки, які обґрунтовували технології вивчення індивідуального розвитку дитини, її здібностей та обдарувань, організації навчально-виховного процесу та упроваджували їх у навчально-виховну практику.

Перша половина ХХ ст. насичена теоретичними та практичними науковими здобутками. На думку більшості авторів, успіхи радянської науки і техніки були зумовлені якіснішим, ніж на Заході, викладанням фундаментальних дисциплін – математики, фізики, хімії, біології тощо. «Цей курс знає кожен російський школяр. А ти?» – цей надпис прикрашав підручник з фізики спеціальної школи для обдарованих дітей в Нью-Йорку. Свідченням успіху школи у досліджуваний період є і висновок книги професора Клівлендського університету А. Трейса «Що знає Іван, того Джоні не знає», опублікованої в Нью-Йорку в 1961 році. У книзі автор стверджує лідерство радянської школи [1].

Отже, значний обсяг напрацювань дослідників того періоду не потрібно розглядати як вузько спрямовані рекомендації, адже його значення набагато ширше. Воно допомагає становленню нового ставлення до педагогічної справи, дитини, формуванню педагогічного мислення, здатності прогнозувати та моделювати нові явища виховної практики в сучасних умовах. Особистість дитини в досліджуваний період перебувала в центрі уваги педагогічної теорії..

Отже, аналіз сучасного зарубіжного й вітчизняного наукового фонду з проблеми особливостей прояву обдарованості в дитячі роки дозволив зробити наступні висновки:

– дитяча обдарованість має свою специфіку, зумовлену своєрідністю такого вікового етапу. Вона вважається не сталою якістю дитини, а її потенціалом, який появляється на певному віковому етапі і характеризується

гетерохронністю прояву;.

- спостерігається позитивна тенденція щодо розширення кола осіб, яких учені називають обдарованими та визнання, що такими є всі діти, в яких проявляються ознаки різних видів обдарованості, як загальної, так і спеціальної;

- дитячій обдарованості притаманний «ефект інверсії», вона може бути тимчасовим явищем і успіхи в певному виді діяльності досягаються перманентно, то потрібно бути обережним щодо жорсткої констатації дитини як обдарованої.

Для того, щоб вона переросла в стійку особистісну якість потрібна низка соціально-психологічних чинників. Як бачимо, прослідковується суперечність: з одного боку, в зарубіжній і вітчизняній літературі утвердився термін «обдарована дитина»; з другого боку, вчені застерігають, що в освітньо-виховній роботі з успішними дітьми потрібно обережно використовувати конструкт «обдарована дитина» і вважають більш коректним похідний термін «дитяча обдарованість», що використовується та есплікується в працях низки дослідників.

1.2. Психолого-педагогічні основи дитячої обдарованості

Майбутнє України залежить від багатьох факторів, як от: інтелект, творчий потенціал молоді, створення технологічних інновацій, креативне мислення та бажання формулювати конструктивні рішення. Тому обдарована, інтелектуальна та небайдужа до долі своєї країни молода людина перебуває сьогодні в епіцентрі суспільної свідомості й оточена особливою увагою. Сучасні школи особливо потребують розкриття творчості дітей, щоб ще більше спонукати їх до активної діяльності. Тому необхідно створити належні умови для гармонійного розвитку кожного, допомагаючи самореалізації особистості протягом життя.

Термін «обдарованість» є похідним від слова «дар», що означає невід'ємну умову, яка особливо сприятлива для розвитку людини. Обдарованість – це поведінка, що характеризує здібності, які можуть проявлятися в різних сферах діяльності. Обдарованість – це складова генетично обумовленої здібності, яка розвивається в суміжній діяльності і занепадає при її відсутності. Основою обдарованості є задатки – вроджена умова для розвитку здібностей. Якщо задатки не розвивати, вони будуть деградувати – такий механізм може знищити будь-яку обдарованість [1].

Обдарованість дітей – явище дуже складне та міждисциплінарне. У більшості випадків обдарованість проявляється через нервово-психічні та соціально-комунікаційні функції, але всі прояви та умови формування знаходять відображення в педагогіці. Освіта обдарованих дітей не тільки враховує дані дитячої та педагогічної психології, але й інтелектуальної, когнітивної психології, психофізіології, передової фізіології неврологічної діяльності, загальної освіту через призму педагогіки [1, с. 2–7].

Дослідник Г. Ващенко визначає, що: «обдарованість – своєрідне поєднання здібностей у людини, єдність, яке вони складають в своїй взаємодії, що приводить до високих досягнень» [2, с. 140–150]. А. Грабовський наводить своє тлумачення цього терміну: «обдарованість – підвищений рівень розвитку однієї чи кількох здібностей людини, на основі яких з'являється можливість досягати високих результатів у соціально значущих видах діяльності» [3, с. 38–46].

Проаналізувавши певну літературу, ми дійшли висновку, що обдарованість – це система, що включає такі компоненти: анатомо-фізіологічні задатки; сенсорно-перцептивні блоки (підвищена чутливість); інтелектуальні та розумові можливості; емоційно-вольова структура; високий рівень продукування нових образів, фантазія, уявлення. Обдарованими можна вважати дітей, які в ранньому віці продемонстрували здатність до певної діяльності.

Обдаровані діти явно попереду своїх однолітків за рівнем навчання та успішності в конкретних сферах. Основною ознакою дитячої обдарованості є

розвиток інтелекту, який є явно вищим, ніж у більшості дітей того ж віку. Обдаровані діти характеризуються високим ступенем розумової активності, креативної діяльності, нетрадиційного мислення, нестандартних поглядів на проблеми, інтересом до конкретної діяльності, підвищеною схильністю до розумової діяльності, прагненням до творчості. Сучасною інтерпретацією питання обдарованості є визначення В. Штерна. Відповідно до цього визначення «обдарованість» трактується як загальна здатність особистості свідомо зосереджувати своє мислення на нових вимогах і загальна здатність психологічної адаптації до нових завдань та умов життя [4].

Спостереження і наукові дані Д. Богоявленської, О. Матюшкіної, В. Моляко, Б. Теплової показують, що обдаровані діти легко і швидко навчаються, майже граючись сприймають нове, зазвичай самостійно, вивчають нові галузі, знання та навички без допомоги дорослих і здатні робити глибокі узагальнення, інтуїтивні припущення та розумні висновки. Саме з цих причин обдаровані діти відрізняються від звичайних однолітків і шкільні психологи орієнтуються на них, будуючи плани навчання та розвитку обдарованих дітей [5].

Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей повинен враховувати наявність деяких проблем, з якими вони стикаються. Зокрема, для них характерні такі особливості: обдаровані діти воліють спілкуватися зі старшими дітьми і навіть дорослими. Це пов’язано з тим, що інтелектуальний розвиток обдарованих дітей трохи випереджає їх вік. Такі діти шукають спілкування через інтерес; власні хобі, улюблені заняття, час, витрачений на саморозвиток, не сприяють тісному спілкуванню з однолітками, а шкільна спільнота не завжди об’єктивно оцінює обдарованих. Серед однолітків немає однодумців, обдаровані діти самореалізовуються поза школою та класом, у колективі вони обирають групи за інтересами; іноді обдаровані діти відчувають дискомфорт у школі, тому що труднощі призводять до необхідності соціалізації в колективі, не бажають точно і вчасно виконувати вимоги вчителя, бояться негативної оцінки своєї поведінки, прагнуть бути лідерами.

Обдаровані діти часто викликають негативне ставлення своїх однокласників і вчителів, змушуючи їх своїм «зарозумінням» викликати ревнощі одних людей, гнівають інших, які відчувають, що вони є менш обдарованими і відчувають перевагу обдарованих, не мають сили прийняти це та відчути радість за них; їх розвиток випереджає розвиток інших дітей, що призводить до негативного ставлення останніх. Обдарована дитина, сприймаючи свій рівень особистісного розвитку вище за інших, може образити співрозмовника, раптово перервати і виправити помилки, тим самим довівши свою перевагу, а таке ставлення не призводить до поліпшення стосунків [6]. Таким чином, обдаровані діти часом страждають від деякого соціального неприйняття їх з боку однолітків, а це розвиває в них негативне сприймання самих себе. Найбільш корисним з погляду формування здорового самосприйняття і почуття повноцінності є спілкування з такими ж обдарованими дітьми.

Психологи та педагоги виділяють такі групи школярів за наявності обдарованості: художньо обдаровані діти. Реалізація цих здібностей найчастіше виявляється на художніх курсах, позакласних заходах, гуртках. Розвиток художніх здібностей призводить до значних успіхів у живописі, музиці, хореографії, акторському таланті. Проте більшу частину часу вони можуть проводити, займаючись художньою діяльністю, що може стати причиною поганих оцінок, пропусків занять та невдач.

Творчо обдаровані діти: головним критерієм віднесення дитини до цієї групи є така якість як креативність, яка особливо проявляється через: нестандартність, гнучкість мислення, вміння знаходити цікаві рішення складних проблем, відмову від стереотипів, пошук нового та оригінальність. У більшості випадків такі діти мають свою думку, яку не завжди сприймають інші. Крім того, вони можуть бути розгубленими та егоїстичними. Супровід такої дитини – важливий етап формування її характеру. Будь-яка недбалість викличе її розгубленість і погану поведінку, тим самим зведе всю її креативність до нуля.

Фізична, рухова, спортивна обдарованість: діти з цією здатністю зазвичай досягають великих успіхів у спорті. Вони мають хорошу фізичну підготовку, володіють якостями координації, сили та фізичного здоров'я. Цей талант може негативно впливати на шкільну успішність, бо фізичні здібності учнів можуть перевищувати їхній інтелект.

Соціально обдаровані діти: діти з такою обдарованістю вміють працювати в команді. Їхні особистісні характеристики – високий IQ і гнучке мислення. Для вчителів такі діти стають взірцем успіху в школі та навчанні. При правильному навчанні діти досягнуть великих висот. Діти із загальною інтелектуальною й академічною обдарованістю Інтелектуальна обдарованість зазвичай проявляється з усіх дисциплін. У більшості випадків дітей цієї групи в класі називають геніями. Вони демонструють високий ступінь пам'яті, мислення, кмітливість і здатність обробляти інформацію. Діти із загальною інтелектуальною обдарованістю не мають труднощів у навчанні, але їм важко вивчати нецікаві для них уроки. Тому завдання вчителя – мотивувати вивчати «нецікаві» предмети і продовжувати захоплювати тими, які є пріоритетними для них [7, с. 8-11].

У науковому полі вважають, що дорослі повинні надавати психологічну підтримку обдарованим дітям, цінувати природні механізми розвитку, розкривати їх таланти, виступаючи при цьому в ролі спостерігачів, співучасників, дослідників. Психологічний супровід – це система професійної діяльності психологів і педагогів, яка спрямована на створення особливих умов для загального розвитку та успішного навчання особистості в конкретному освітньому середовищі. Формування змісту супроводу ґрунтується на досвіді учасника, віковій схемі розвитку, схильності, інтересах дітей та їх стосунках з дорослими. Дослідники з'ясували, що якщо ці вимоги не виконуються і процес навчання повторюється, психологічна підтримка неефективна. У цьому контексті чітко визначені ролі вчителів та шкільних психологів.

У роботі з обдарованими школярами фахівці виокремлюють такі пріоритетні завдання: спрямування консультативно-тренувальної роботи з

обдарованими дітьми на виховання самосвідомості та глибокого розуміння власних унікальних здібностей; розвиток психосоціальних навичок та вмінь встановлювати та підтримувати стосунки з іншими та розв'язувати складні конфліктні ситуації. Насправді, обдаровані діти часто стикаються з соціально-психологічними труднощами в спілкуванні, щоденній співпраці з іншими, побудові близьких і довірчих стосунків.

Рідко у них розвивається емпатія, розуміння сенсу своїх дій; психосоціальна підготовка обдарованих учнів, їх поведінкова діагностика, організована індивідуальна та групова співпраця; допомога учням у подоланні комунікативних бар'єрів; сприяння розвитку здібностей; допомога у створенні гармонійного навчального процесу, заснованого на особистісних якостях [9].

Програма психологічного супроводу творчо обдарованих дітей включає такі напрямки роботи практичного психолога: психологічна діагностика (тестування, отримання інформації від учителів різних предметів, методи спостереження, аналіз продуктів навчальної та творчої діяльності), спрямована на вияв талантів; психолого-педагогічна освіта вчителів і батьків має на меті розширити їх уявлення про природу «генія», особливості виховання обдарованих дітей (батьківські збори, індивідуальні консультації вчителів та батьків, засідання круглого столу); надання психологічної допомоги обдарованим дітям та їхнім педагогам у вирішенні проблем.

Одним з важливих факторів роботи з обдарованими дітьми є наявність середовища для успішного розвитку дітей, яке повинно забезпечити:

1) спілкування з батьками, щоб діти відчували себе потрібними і коханими;

2) достатню кількість книг, наочних посібників, матеріалів для творчості;

3) можливість для дитини стати господарем свого оточення, можливість сформулювати власний план розвитку;

4) схвалення прогресу дитини та розумне обговорення її помилок [10, с. 47–53].

Першочерговим завданням для вчителів є виявлення унікальних здібностей і талантів, створення умов для їх найповнішої реалізації. Виявлення обдарованих дітей завжди складна проблема, тому рекомендується комплексний підхід із використанням різних методів: спостереження за дітьми, дослідження дітей, батьків і вчителів, робота експертів, які оцінюють і перевіряють конкретні продукти творчої діяльності дітей. У роботі з обдарованими дітьми доцільно використовувати різні навчальні програми, а також форми і методи. Розглянемо індивідуальну програму роботи з обдарованими дітьми «Сходинки успіху» в загальноосвітніх закладах.

Програма «Сходинки до успіху» спрямована на створення умов для визнання та розвитку творчих здібностей дітей, активізації пізнавальних інтересів, формування ключових здібностей та реалізації їх здібностей. Програма орієнтована на дітей молодшого шкільного віку (7-10 років) і містить такі напрямки: робота за планом індивідуального навчання; включення учнів у дослідницьку діяльність за інтересами; позакласні заходи, спрямовані на активізацію учнів у навчальній діяльності; створення загально активної школи [11]. Класно-урочна діяльність містить такі форми роботи з обдарованими молодшими школярами: робота за індивідуальними планами; ІКТ; інтерактивне навчання: робота в парах, робота в групах, гра у співпраці; багаторівневі завдання; творчі завдання [12, с. 30-32]. Співпраця між звичайними класами та обдарованими дітьми базується на «внутрішній» диференціації, впровадженні розвиваючих та персоналізованих методів навчання, нетрадиційних стилях роботи в класі:

- уроки-семінари, на яких діти вчаться виступати із самостійними повідомленнями, дискутувати, відстоювати свої судження;

- урок самостійного освоєння нових знань і виконання пізнавальних завдань;

- урок-практикум (робота з документами, фотоархівами, плакатами, газетними статтями);

- урок з елементами рольової гри-діалогу;

- урок освоєння нових знань у формі подорожі;
- урок-конференція;
- урок-аукціон;
- урок-консультація;
- урок-диспут;
- урок-громадський огляд знань;
- урок-творчий звіт [13, с. 66-69].

Звісно, з обдарованими дітьми працювати важко, але ця робота важлива. Потрібно вміти організовувати та систематично проводити діяльність з розвитку талантів, виховувати бажання учнів до інтелектуального самовдосконалення та саморозвитку, виховувати інноваційні, дизайнерські та дослідницькі навички. Важливо мати сміливість позбутися традиційних шаблонів і знайти нові рішення.

Отже, обдарованість – це сукупність здібностей, від якої залежить здатність досягати більшого чи меншого успіху у виконанні різних видів діяльності. Сенситивним періодом її розвитку є молодший шкільний вік, адже в цей час діти продовжують соціалізуватися, беручи участь у навчальній діяльності, іграх, спілкуванні з однолітками та батьками. Психологічний супровід творчих обдарованих молодших школярів спрямований на створення умов для розвитку особистості. Соціально-виховними умовами розвитку обдарованості є вплив сім'ї, міжособистісні стосунки з однокласниками, співпраця з вчителями.

1.3. Особливості роботи початкової школи з обдарованими дітьми

У сучасній системі освіти одним із пріоритетних напрямків є робота з обдарованими дітьми. Інтерес суспільства до обдарованих дітей як до майбутніх інтелектуальних та творчих еліт зростає, оскільки процвітання та добробут суспільства залежить від розвитку особистих ресурсів. У 2017 році

затверджено та впроваджено новий навчальний план «Нова українська школа». Це план модернізації освіти в Україні, який розкриває особливості майбутньої школи. Основним завданням сучасної школи є вивчення особистого потенціалу кожної дитини, виховання інтересу дітей до навчання та знань, прагнення до духовного зростання та здорового способу життя, підтримка та зміцнення здоров'я учнів, розвиток педагогічного потенціалу та підтримка талановитих дітей.

Впровадження «Національних стандартів початкової освіти» сформувало широкий пошук та підтримку талантів, систему олімпійського руху та шкільні наукові зустрічі, семінари та інші заходи для підтримки інтелектуально-обдарованих дітей та учнів [46].

У педагогіці існує два погляди: «Всі діти – обдаровані» і «обдаровані діти – надзвичайно рідкісні». Висновок про обдарованість дитини повинен бути спрямований не лише на його шкільну чи позакласну діяльність, а й на форму діяльності, яку він ініціював. Обдарованість дитини часто є проявом закону вікового розвитку. Обов'язковою умовою виховання творчих талантів у молодших школярів є гнучка організація навчального процесу. Вчителі повинні бути готовими до обдарованих учнів, щоб не приймати стандартні завдання та підготовлені відповіді. Нова українська школа перенесла фокус з провідної ролі вчителів та позитивної роботи всього класу на індивідуальну діяльність учнів, звернувшись до активізації та стимулювання значущих навчальних процесів.

Завдання вчителів – навчити учнів розуміти власні досягнення, вселити впевненість у своїх силах та здібностях, виховувати прагнення до вдосконалення. Вдосконалення та розвиток шкільного освітнього простору, передбачених новими стандартами освіти, призвело до системних інновацій у роботі обдарованих учнів. Школа здійснила інноваційну трансформацію у розробці та впровадженні нових технологій навчання та виховання, яка пов'язана з розвитком системи роботи обдарованих учнів. Впровадження нового стандарту базується на системному підході, спрямованому на забезпечення готовності учнів до саморозвитку, їх активної навчальної

діяльності та побудови навчального процесу, що враховує особисті вікові та психологічні фактори, фізичні особливості учнів. Предметні олімпіади, інтелектуальні марафони, різноманітні конкурси та тести, різні тематичні проєкти та рольові ігри дуже важливі для виявлення та розвитку обдарованих дітей. Ці методи та форми дозволяють обдарованим учням вибрати відповідну творчу діяльність.

Процес навчання обдарованих учнів початкової школи повинен містити наявність та безкоштовне використання різних джерел та методів отримання будь-якої інформації, зокрема за допомогою комп'ютерних джерел. Спільно з обдарованими учнями необхідно враховувати особливості особистості кожної дитини та розвивати її пізнавальні та творчі здібності. У цілому покращення наслідків навчальної діяльності допоможе сформулювати персоніфікований навчальний маршрут. За допомогою системи програм діагностики та оцінки можна відстежувати динаміку розвитку дитини та коригувати її особистий план, якщо це необхідно.

Особистісно-орієнтований підхід та індивідуальна робота для дітей передбачає використання сучасних освітніх технологій та створення освітніх програм, що стимулюють інтерес дітей до навчання. Практика персоналізованого навчання з урахуванням віку, вивчення факультативних курсів та загальне зменшення навантаження в класі у формі класичних занять матиме позитивний вплив на фізичне та психічне здоров'я учнів.

Однак для цього потрібні не тільки дії дорослих (батьків та вчителів), але що ще важливіше, пробудження у дітей бажання дбати про своє здоров'я. Це вимагає формування основи здорового способу життя ще до шкільного віку. Багате, цікаве та захоплююче шкільне життя буде найважливішою умовою збереження та зміцнення здоров'я дітей. У педагогіці існують різні форми та методи співпраці з обдарованими учнями, але насамперед першим етапом роботи є формування дитячого інтелекту. Тому, незалежно від рівня інтелекту, творчі якості дітей потрібно культивувати. Але дуже важливо вміти знаходити талановитих дітей серед більшості учнів.

Процес виявлення обдарованих учнів ґрунтується не лише на рівні успіху дитини, а й на досвіді та інтуїції вчителя. Основне завдання вчителів та завучів – виявити якомога більше обдарованих дітей та забезпечити їм сприятливі умови для вдосконалення властивої їм діяльності. Досвід вчителів показує, що необхідно якомога раніше розпочати роботу з обдарованими учнями, щоб їх здібності могли бути повноцінно та широко розроблені. Цей вид роботи слід розпочинати у початковій школі на основі таких методів, як спостереження та вивчення психологічних особливостей учнів, пам'яті, мови та мислення.

Різні форми та види діяльності можуть підтримувати та розвивати їх здібності та таланти.

Першочерговим завданням обдарованих дітей та дитячих освітніх організацій є виявлення та визначення унікальності їх талантів та створення умов для найповнішого використання своїх талантів та здібностей. Діагностика обдарованості завжди є складним питанням, тому рекомендується комплексний підхід. Це може залучати широкий спектр різних методів: спостереження за дітьми, опитування дітей, батьків та вчителів, експертні оцінки та тестування конкретних продуктів дитячої творчої діяльності. Основною організаційною формою шкільного навчального процесу є клас.

Захоплюючі уроки для дітей, де вони зможуть проявити себе, узагальнити свої знання – це уроки у формі гри, які включають кросворди, загадки, вікторини, естафети, інтелектуальні марафони, групові курси для талановитих дітей та факультативні курси. Вчителі починають роботу з обдарованими учнями з діагностики. Спостерігають за учнями на уроках та позакласних заняттях.

Це дозволяє визначити нахили, здібності та інтереси учня. Так само вчителі повинні покладатися на дослідження шкільних психологів, які використовують прийоми для визначення рівня інтелектуального розвитку та творчих нахилів учнів. Слід зазначити, що робота з обдарованими дітьми вимагає не тільки своєчасного діагностування та відбору, а й забезпечення їх подальшого розвитку.

Успіх цього виду роботи значною мірою залежить від того, як організувати роботу таких учнів. На цьому етапі побудовані аудиторні та позакласні заходи, щоб діти могли продемонструвати свої здібності в різних сферах діяльності, націлені на виховання творчих та пізнавальних здібностей учнів.

Основне завдання вчителя – налагодити весь навчальний процес та його психологічний супровід з урахуванням будь-яких індивідуальних особливостей дитини, підтримати дитину та розвинути її здібності, закласти основу для реалізації цих здібностей. Вчителі повинні пам’ятати, що немає двох однакових дітей кожен має щось по-своєму, те, що робить їх різними і робить різними. Один має здатність швидко і без помилок розв’язувати математичні задачі, інший – малювати, третя – «золоті руки», четвертий має тенденцію до успіху в спорті, а п’ятий – організаторські.

Виховуючи обдарованих дітей, допитливість повинна перерости в любов до знань – «допитливість», а остання – у стійку «пізнавальну потребу». Здатність бачити проблеми там, де інші не бачать труднощів, де все здається зрозумілим – це одна з найважливіших якостей, яка відрізняє справжнього творця від посереднього. Одне з головних якостей, властивих обдарованим дітям – гіперчутливість до проблем. З огляду на психологічні особливості обдарованих дітей, дуже важливо створити ситуацію когнітивних труднощів. У цьому випадку учням початкових класів потрібно вивчати нові теми за допомогою однієї або декількох психологічних операцій: аналіз, синтез, порівняння, аналогія, узагальнення.

Ця технологія дозволяє організовувати активну та самостійну діяльність учнів, щоб творчо опанувати розвиток знань, умінь, навичок та розумових здібностей. Однією з форм роботи обдарованих дітей є дослідницька діяльність учнів, яка допомагає формувати свідомість, самосвідомість та особистість, а також формує мотивацію набуття нових знань. Беручи участь у шкільній науковій практичній нараді, учні не лише мають змогу продемонструвати свою кмітливість, але також мають можливість продемонструвати свою роботу,

поспілкуватися з аудиторією та відстояти свої думки.

У курсі «Я досліджую світ» рекомендується використовувати такі елементи уроку, як обговорення (засідання круглого столу), «мозковий штурм», написання есе в щоденниках вражень, в яких учні висловлюють свою думку з конкретних питань, використовувати навчальні стратегії та різноманітні стилі навчання, що допомагатимуть кожному учневі усвідомити свій потенціал і проявити себе.

Увага у класах має бути зосереджена на обговоренні різних ситуацій, групових дискусіях, творчому самовираженні, самоперевірці та груповому тестуванні. Дослідницькі заняття можуть вирішити серйозні проблеми та дослідницькі завдання, а схильність дітей до «таємниць» робить її «дослідницею». Успіх таких завдань формує своєрідні «інтелектуальні» щасливі та позитивні емоції. Ефективним буде використання на уроках у початковій школі наступних прийомів роботи [5, с. 73-75].

Прийом «прес-конференції» базується на здатності дитини задавати змістовні запитання. Прийняття «привабливих цілей» або «сюрпризів» базується на підвищенні мотивації дитини на початку уроку, коли вчитель виявляє думку, що повсякденне життя стає дивним. Наприклад, урок технології по темі: «Орігамі».

- Я тримаю в руках звичайний аркуш паперу. Як ви думаєте, що з нього можна зробити? Технологія «Діалог з текстом» використовується для організації особистих домашніх завдань, коли учні самостійно виконують текст і виконують завдання. Наприклад, заповнення кластеру під час читання казки.

Прийом «Два капелюхи критичного мислення» базується на зіткненні двох протилежних поглядів. Гра «Так-ні», її легко організувати в аудиторіях та позакласних заходах. Мета гри: поєднати різні факти в картинку, упорядкувати інформацію та вміти вислуховувати думки інших учнів та викладачів.

Використання навчальних ігор дає можливість виховувати довільність дитячих психічних процесів, таких як увага та пам’ять, та розвивати інтелект та оригінальність. З метою підтримки інтересу до предмету та розвитку талантів

учнів використовуються творчі та нестандартні завдання, цікаві експерименти, спостереження за навколишнім світом, читання, змагання, вікторини, інтелектуальні ігри, «мозкові штурми», «бліц», пошукові завдання з використанням логіки тощо.

Метод проєктів – це метод навчання, який можна охарактеризувати як «навчання на роботі», коли діти безпосередньо беруть участь в активному пізнавальному процесі, самостійно формулюють навчальні проблеми, збирають необхідну інформацію, планують можливі рішення, роблять висновки та аналізують діяльність, формують нові знання та набувають нового освітнього життєвого досвіду. Цей метод застосовується на різних етапах навчання та при роботі з матеріалами різної складності. Він може адаптуватися до характеристик кожної дисципліни.

Організовуючи освіту обдарованих учнів, важливо використовувати інформаційно-комунікаційні технології на всіх етапах навчального процесу: під час вивчення нових матеріалів, закріплення, повторення та контролю. Ці технології були популяризовані в початкових школах і успішно застосовуються до всіх предметів.

Якщо врахувати сучасну концепцію вітчизняної педагогіки, то основною умовою успіху творчості учнів початкових класів є заміна традиційного навчального процесу. Нижче представлено коротку характеристику деяких форм та методів роботи з обдарованими дітьми [5, с. 53-56] :

- ТВВЗ (Теорія вирішення винахідницьких завдань) – ця теорія забезпечує набір навичок мислення, метою яких є свідоме досягнення стану «просвітленості», інтуїтивних сигналів тощо. Використання алгоритмів розв’язання проблем у процесі навчання створить у дітей особливий спосіб мислення, який базується на гнучкості, оригінальності, чутливості до суперечностей та здатності свідомо моделювати ідеальний процес подій та пропонувати ідеї для досягнення найкоротшого шляху.

- Ейдетика – це технологія, що формує ейдетичне мислення, завдяки якому інформація запам’ятовується через образи, асоціації та почуття.

Виховувати в учнів уяву та фантазію, гнучкість мислення та здатність створювати тривимірні яскраві образи. Права півкуля мозку стимулюється, щоб забезпечити розвиток здатності створювати варіативність при вирішенні творчих проблем, що є основою для активізації творчого мислення та використання його для вирішення освітніх та життєвих проблем.

- Принцип широкого бачення: будь-який учень, навіть найслабший, може спробувати вивчити сьогодні лише один урок і негайно отримати першу хорошу оцінку, потім другу, потім третю... , ці оцінки майже нічого не означають; однак, поступово з'являються реальні знання, а разом із ними і інтерес до предмета.

- Наголошення на будь-якому вдосконаленні. Цей принцип означає, що вчителі повинні звертати увагу та належним чином відзначати кожен невеликий, але успішний крок для виконання завдання.

- Повідомлення про будь-який внесок – технологія наголошує на необхідності звертати увагу на діяльність учнів під час усних відповідей та обговорень в класі, пам'ятаючи, що учні якомога більше сприяють спільній роботі. Ми можемо заохочувати навчальні досягнення та інші досягнення, пов'язані з навчанням. Методика роботи з обдарованими дітьми за допомогою проблемного навчання. Вивчаючи нову тему з будь-якого предмету, молодші школярі розв'язують проблемні завдання, відповіді на які не можна знайти в підручнику.

У цьому випадку для правильної відповіді учень все одно повинен застосувати раніше засвоєну частину знань. Завдання також має містити проблемні ситуації, які потрібно вирішувати нестандартно. Шлях роботи з обдарованими дітьми – встановлення гіпотез. Діти пропонують власні гіпотези для вирішення наукових проблем. Роблять припущення, які можуть стати предметом дослідження. Форма роботи з обдарованими дітьми – інтерактивне навчання: «питання і відповідь».

Щоб використовувати цю форму роботи, клас необхідно об'єднати у кілька груп. Кожна група має завдання прочитати текст у підручнику та

поставити запитання. Коли учень замислюється над питанням, у його уяві повинна бути відповідь, яка розвиватиме логічне мислення. Ланцюг «питання та відповіді» сприяє тому, що відповідь передбачає появу нових питань. Цей метод може допомогти дітям сформувати певні думки, висловити свої ідеї та зробити правильні висновки [5, с. 53-56].

«Суперечність інформації та пізнання». Особливістю роботи у цій формі є те, що елементи є правильними, але на перший погляд це суперечливі судження. Прийом «неповних рішень» – за його допомогою можна визначити рівень пізнавальної активності. У кінці курсу вчитель може попросити учнів виконати творче завдання та попередити, що рішення буде дуже цікавим і несподіваним.

Після обговорення проблеми діти приступають до роботи, але часу, щоб виконати завдання до кінця курсу, недостатньо. Вчитель не наголошує на тому, що завдання має бути виконане, але перевіряє його придатність та якість виконання на наступному уроці [41, с. 57-60].

Перед школами стоїть завдання оптимізації освітнього простору, врахування власних можливостей та визначення того, які ресурси інших організацій можуть бути використані для здійснення позакласних заходів для обдарованих дітей. Слід пам’ятати, що план позакласної роботи школи реалізується за допомогою позакласних, позакласних заходів та додаткової освіти. Позаурочна діяльність може реалізуватися [26, с. 66-67]:

- учителем-предметником у просторі взаємодії з урочною діяльністю у вигляді факультативів, курсів за вибором, шкільних наукових співтовариств тощо;

- класним керівником, вихователем групи продовженого дня в просторі взаємодії з позакласною діяльністю у вигляді проєктної діяльності, виставок, конкурсів, свят, музеїв та інших шкільних заходів;

- педагогом-організатором, соціальним педагогом, класним керівником в просторі взаємодії з позашкільною діяльністю у вигляді соціальних акцій, фестивалів, концертів, оглядів та інші масових заходів;

- педагогом додаткової освіти у вигляді програми позаурочної діяльності, розробленої на основі програми додаткової освіти [2]. Розвиток шкільної творчості в позашкільній системі забезпечуються трьома формами: індивідуальною, груповою та масовою.

Усі ці форми взаємопов'язані. Наприклад, у колективній або масовій роботі важливим етапом є особиста робота з окремими учнями. З іншого боку, індивідуальна робота з окремими учнями є продовженням або частиною колективної. Найпоширенішою формою організації позакласної роботи учнів на основі їх інтересів є предметні групи. Вони в основному призначені для дітей, інтереси яких виходять за межі курсу. Мета цих груп за інтересами – дозволити дітям зацікавитись певною галуззю науки, ініціювати творчі проєкти-відкриття та розширити сферу діяльності.

Необхідно враховувати інтереси та побажання учнів. Тому завдання вчителя – вивчити справжні інтереси дітей поза школою, а потім побудувати міст, який поєднує інтереси учнів із змістом гуртка. Перед кожним учителем позакласної роботи стоїть завдання створити умови, за яких будь-яка дитина може вдосконалюватися, мати можливість мислити самостійно та нестандартно.

З цієї причини необхідно провести предметний тиждень при організації позакласної роботи. Наприклад, під час тижня читання учні мають можливість повністю реалізувати свій творчий потенціал. Драматичні фестивалі також відіграють важливу роль у співпраці з обдарованими дітьми, оскільки вони дають можливість розробляти сценарії, культивувати тенденції до літературної творчості та демонструвати ерудицію та дослідницькі навички. Використання комп'ютерів та мультимедійних технологій покращить ефективність роботи з виховання інтересу до книги та читання [19, с. 44-48].

У роботі з обдарованими дітьми важливо систематизувати результати дитячої творчості у такі форми вираження: творчі проєкти, портфоліо, колекції дитячої творчості, результати змагань тощо.

До форм позакласної роботи для обдарованих учнів належать також:

курси за вибором; інтелектуальні клуби, марафони, ігри; змагання; творчі майстерні; олімпіади тощо [12, с. 77-79].

Основна мета курсів за вибором – поглибити та розширити знання учнів з різних питань початкової школи. Потреби та таланти кожного учня є важливим засобом побудови персоніфікованого освітнього проєкту, оскільки пов'язані з вибором змісту освіти відповідно до їх інтересів, здібностей та майбутніх планів життя. Існує кілька видів курсів. Деякі з них можуть забезпечити більш високий рівень вивчення предметів для найбільш здібних учнів, наприклад: «Небезпечні місця в мовознавстві», «У фонетичному світі», «Розв'язання олімпійської проблеми». Інші повинні забезпечити міжпредметні зв'язки та дати можливість вивченню суміжних предметів досягти вищого рівня. Інтелектуальні клуби створюють оптимальні умови дозвілля для успішних учнів. Клуб має на меті заохотити своїх членів постійно поповнювати знання та вміння; створювати зручні умови для розвитку ініціативи та творчості; забезпечувати систематичне інтелектуальне зростання. Можливі форми діяльності клубів:

- тематичні зустрічі;
- конкурси підготовлених творчих програм;
- турніри між командами;
- свята знань в певних областях науки і мистецтва;
- заходи, що розвивають самостійність і творчість учнів.

Шкільний інтелектуальний марафон – це інтелектуальні змагання, спрямовані на виховання індивідуальності кожного учня. Беручи участь у марафоні, дитина виявляє бажання до самореалізації; розвиває навички планування та самоконтролю; оволодіває творчим, систематичним та критичним мисленням.

Отримання результатів своєї діяльності на основі коментарів вчителя та співвіднесення їх з результатами інших учасників 44 допомагає сформувати достатню самооцінку та вимоги до учнів. Це також вчить учнів нести відповідальність за результати своєї роботи [33, с. 58-59].

Структура марафону:

1. Підготовка завдань для учнів.

2. Підготовка відповідей і рішень для перевірки.

3. Складання розкладу проведення марафону для учнів і вчителів.

4. Виконання учнями завдань з предметів.

5. Перевірка виконання завдань членами журі.

6. Опрацювання результатів.

7. Ознайомлення учнів з результатами перевірки.

8. Підбиття підсумків.

Успішне виконання марафонських завдань не вимагає знань поза шкільною програмою, але деякі завдання призначені для загальної ерудиції учнів. Завдання включають можливість застосування стандартних знань у нестандартних ситуаціях. Виконуючи такі завдання, учні можуть виявляти здатність логічного та абстрактного мислення, тобто здатність обмежувати, узагальнювати та порівнювати та передбачати результати, «включаючи» інтуїцію, уяву та фантазію. Інтелектуальні ігри – ще одне позакласне заняття для обдарованих дітей, при якому елементи змагань вводяться в інтелектуальну діяльність учнів.

Розумні ігри урізноманітнюють звичайне шкільне життя, дають можливість проявити себе та продемонструвати свої здібності – пам’ять, знання, здатність логічно мислити та не втратити самовладання. Основною функцією інтелектуальних ігор є розвиток мислення, психічних функцій, логіки, процесу аналізу та синтезу, узагальнення та класифікації, порівняння та протиставлення. Усі розумові ігри розділені на дві частини – вікторини та стратегії [15, с. 14-18]. Вікторина – це різновид інтелектуальної гри, де успіх досягається за допомогою найбільш правильних відповідей. Вікторини поділяються на тестові і сюжетні.

У тестовій вікторині учасники відповідають на запитання та отримують бали. У сюжетних вікторинах включається уява, застосовуються елементи театралізації. Стратегія – це інтелектуальна гра. Тут успіх досягається шляхом

планування дій учасників. Рольова стратегія розвивається за допомогою сценаріїв та імпровізованих інструкцій. Основними завданнями змагань є надання учням можливості розвивати свій інтелект у самостійній діяльності, враховуючи особисті здібності та схильності, виховання активної громадянської позиції, морального характеру та духовної культури.

За напрямками діяльності змагання поділяються на: спортивні: спартакіади, ігри, естафети, турпоходи; естетичні; інтелектуальні: «Кенгуру», «Учень року», «Найрозумніший»; творчі. Творча майстерня – це організаційна форма навчального процесу щодо розвитку творчих здібностей обдарованих дітей.

Його головне завдання – створити більше можливостей для розвитку молодих талантів. Завдяки творчим майстерням дітям та вчителям надається освітньо-методична допомога, розширюється кругозір учнів, удосконалюються педагогічні навички вчителів, які працюють з обдарованими дітьми, створюються умови для обміну педагогічним досвідом.

Творча майстерня для дітей – це особливе творче середовище, де кожна дитина може відчути радість від творчості. Творчі майстерні стимулюють сплеск активності та інтерес до предметів, а також творче розуміння навчальних матеріалів, саморозвиток та креативність учнів. Майстерня – це технологія, яка вимагає від вчителів переходу до тієї позиції, коли вони співпрацюють із учнями. Ця технологія має на меті «занурити» учасників в процес пошуку, пізнання та самопізнання. Її діяльність базується на таких принципах: співпраця, співтворчість, спільний пошук, незалежність, розширений пошук, зайнятість всіх учнів. Кожен робить свій внесок у процес засвоєння нових знань, роблячи поведінковий вибір, прагнучи до успіху. Олімпіада – це можливість перевірити свої знання з шкільних предметів.

Олімпійський конкурс підсилює інтерес учнів, знайомить з нетрадиційними завданнями та проблемами, пробуджує їхнє бажання пошуку нового, виховує навички самостійної роботи та допомагає розкрити творчий потенціал. Організація олімпіад допомагає вчителям продемонструвати

важливість предметів, що вивчаються в школі, збагатити якість навчання, дозволити спланувати індивідуальну роботу з обдарованими учнями та показати батькам перспективи своїх дітей. Олімпійський конкурс узагальнює позакласну роботу з вивчених предметів та дає можливість порівняти якість підготовки та розвиток учнів.

Саме олімпіади дозволять дітям проявити себе, повірити у свої здібності. Таким чином, позакласна робота сприяє виявленню та розвитку талановитих дітей, оскільки деякі діти не є помітними в навчальній програмі.

Таким чином, вчителям варто добирати оптимальні й ефективні форми та методи навчання, які сприятимуть розкриттю талантів та здібностей учнів.

Ефективними методами і прийомами у роботі з обдарованими учнями є: теорія розв'язання творчих завдань, прийом «двох капелюшків критичного мислення», «розмова з текстом», прийом «привабливих цілей» або «сюрпризів», методи проєктування, емпіричні дослідження та ін. Грамотно організована і систематично здійснювана діяльність з розвитку обдарованості розвиває в учнів прагнення до інтелектуального самовдосконалення і саморозвитку, розвиває творчі здібності, навички проєктно-дослідницької діяльності. Важливо, щоб робота з обдарованими дітьми змогла пожвавити і підтримувати почуття самостійності, сміливість у відступі від загальноприйнятого шаблону, пошук нового способу розв'язання. Сучасні технології, які використовуються педагогами для роботи з обдарованими дітьми є: кластерні технології, кейс-технології, інформаційно- комунікаційні технології, технології дослідницьких технологій та ін. Варто зазначити, що всі діти наділені природними здібностями, але сфера та прояв цих здібностей різні.

Таким чином, враховуючи вище зазначене, робимо висновок про те, що обдарованість ґрунтується на внутрішніх особливостях дітей, і їх зовнішні показники можливі, оскільки вони мають високу мотивацію до власних досягнень і мають необхідні умови. Вчителі зобов'язані бачити та визначати межі талантів і створювати всі умови для розвитку та реалізації талантів. З цією метою необхідно створити середовище для розвитку освітніх послуг та

сформувати рушійну силу для вдосконалення можливостей. Розкрито значення позакласної роботи як потужного ресурсу для роботи з обдарованими учнями початкової школи. У позакласній системі розвиток творчих здібностей дітей розглядається у трьох взаємопов'язаних формах: індивідуальній, груповій та масовій. Під час роботи з обдарованими дітьми одним із головних завдань вчителя є створення сприятливих умов у колективі та спрямування учнів на розвиток своїх здібностей у правильному напрямку та інтересі.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИЧНА РОБОТА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

2.1. Діяльність вчителя початкової школи по роботі з обдарованими дітьми

Сучасний розвиток світової цивілізації характеризується швидкими темпами впровадження нових інформаційних технологій та глобалізаційними процесами. Прогрес практично всіх галузей людської діяльності залежить від людей, які нестандартно сприймають навколишній світ, надзвичайно активні, енергійні, працездатні та можуть досягати високих результатів у обраній сфері діяльності.

Отже, проблема обдарованості, творчості, інтелекту виступає на перший план у державній політиці, визначаючи пошук, навчання та виховання обдарованих дітей та молоді. Проблема виявлення, розвитку та навчання обдарованих дітей викликає значний інтерес в педагогічному середовищі в умовах реалізації Концепції Нової української школи. Численні дослідження особливостей розвитку обдарованих дітей підкреслюють актуальність цієї проблеми як в нашій країні, так і за її межами. Особлива увага надається формуванню та розвитку творчих здібностей дітей саме з перших кроків їх навчання у початковій школі.

Обдарованими називають молодших школярів, які, на думку фахівців, завдяки своїм видатним здібностям демонструють високі досягнення в одній або кількох сферах: інтелектуальній, у сфері творчого чи продуктивного мислення, організаційній, художній, спортивній тощо. Чіткі критерії обдарованості ще не розроблено, хоча більшість фахівців погоджується з думкою, що випереджаючий розвиток притаманний обдарованим дітям, тобто випереджати своїх однолітків за рядом психічних параметрів. У пізнавальній

сфері це проявляється у надзвичайній допитливості, здатності стежити за кількома процесами одночасно, активно досліджувати навколишній світ, сприймати зв’язки між явищами та робити відповідні висновки, створюючи альтернативні системи в уяві.

Розбудова Нової української школи, викликана потребою пошуку відповідності сучасних потреб української освіти світовим стандартам, передбачає створення умов для забезпечення виявлення й розвитку обдарованих дітей, реалізацію їх потенційних можливостей. У Концепції «Нова українська школа» підкреслюється, що кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями, а «місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини» на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти та принципу дитиноцентризму.

Особливо важливою є роль учителя в становленні особистості обдарованої дитини молодшого шкільного віку, оскільки зовнішні впливи на учня здійснюються впродовж подальшого життя. У Професійному стандарті за професією «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», що став першим професійним стандартом в Україні, затвердженим на національному рівні, визначено «здатність до врахування при створенні освітнього середовища індивідуальних потреб учнів, зокрема й обдарованих дітей» однією з провідних професійних компетентностей вчителя початкових класів.

Обдарованість – це сукупність здібностей, які дозволяють особистості досягати значних результатів в одному або кількох видах діяльності та приносити користь суспільству. Щодо феномену обдарованості дитини існують дві протилежні точки зору. Відповідно до соціальної концепції визнається, що більшість дітей від народження однаково наділені розумом і різниця в рівні розвитку їх здібностей обумовлена різницею умов життя (К. Гельвецій, Дж. Локк, В. Ефрімсон) [11].

Друга – теорія генетичної спадковості, згідно з якою обдарованість – це

вроджене, досить рідкісне явище, успадковане від батьків і навіть через покоління (Ф. Гальтон, Р. Штернберг).Педагогічна енциклопедія визначає дитячу обдарованість як «високий рівень розвитку здібностей, що дозволяють індивіду досягати певних успіхів у різних областях діяльності». «Обдаровані діти – діти, які рано виявляють здібності та схильності до того чи іншого виду діяльності» [6].

Саме на базі цього визначення через ключові поняття здібності, досягнення і ключовий процес діяльність, сформульовано більшість понять дитячої обдарованості сучасними авторами, наприклад наступні: «Обдарованість – своєрідне поєднання здібностей у людини, єдність, яке вони складають в своїй взаємодії, що приводить до високих досягнень» [4]. Обдарованість – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності [13].

У педагогіці виокремлюють кілька типів обдарованості. Так, науковець І. Ксьонзович визначає такі:

1) раціонально-мислительний – необхідний вченим, політикам, економістам;

2) образно-художній – необхідний дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам;

3) раціонально-образний – необхідний історикам, філософам, учителям;

4) емоційно-почуттєвий – необхідний режисерам, літераторам [14].

В той же самий час дослідник Ю. Гільбурх [15] виокремлює загальну (розумову) і спеціальну (художню, соціальну, спортивну) обдарованість. На думку вченого, обдаровані діти мають такі особливості [16]: добре розвинуті пам’ять та абстрактне мислення; постійно активні; ставлять високі вимоги до себе; наполегливі у досягненні результатів; численним вмінням (класифікувати, аналізувати, встановлювати причино-наслідкові зв’язки, прогнозувати, планувати, робити висновки); здатності краще за інших працювати самостійно. Такі учні мають багату фантазію, критично оцінюють навколишній світ, дійсність, прагнуть збагнути сутність речей, явищ. Вони ставлять багато

запитань, на уроках їм цікаво тоді, коли використовується дослідницький метод; мають великий словниковий активний і пасивний запас; із задоволенням виконують складні та довготривалі завдання; вміють швидко виділяти найважливішу інформацію; вони краще за ровесників можуть пояснити взаємозв'язок між явищами та сутністю, їм притаманне індуктивне і дедуктивне мислення, швидко здійснюють логічні операції; ставлять для себе складні завдання, виконання яких потребує багато часу; мають почуття гумору і добре здоров'я, хоча іноді буває і навпаки; їм властиве перебільшене почуття страху, емоційна залежність, емоційна незбалансованість у порівнянні з однолітками. За М. Лейтесом визначають три категорії обдарованих дітей [9]:

1) учні з раннім розвитком розумової діяльності. Це учні, у яких при звичайному рівні інтелекту спостерігають особливе тяжіння до одного предмета (науки, техніки);

2) учні з прискореним розумовим розвитком. Ця категорія дітей, які за однакових умов з іншими учнями відрізняються високим рівнем інтелекту. Особливо такі діти помітні в молодшому шкільному віці. Прискорений розумовий розвиток завжди пов'язаний з розумовою активністю та пізнавальними потребами;

3) учні з окремими ознаками нестандартних здібностей. Такі учні не випереджають ровесників у загальному розвитку інтелекту, не мають яскравих успіхів з того чи іншого предмета, однак відрізняються особливими якостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на певні об'єкти, багата уява, особлива здатність до спостереження).

Серед таких учнів є велика кількість осіб, що мають конкретні характерні особливості: впертість, незалежність, недостатня контактність. Залежно від ознак обдарованих дітей найбільш вираженими сферами обдарованості є: інтелектуальна сфера. Обдарована дитина відрізняється гарною пам'яттю, своїм мисленням, допитливістю, добре вміє розв'язувати задачі, викладає свої думки послідовно, логічно і правильно може мати здібності до практичного застосування своїх знань.

Сфера академічних досягнень Це можуть бути успіхи дитини з таких навчальних предметів: літературного читання, математики, природознавства та інших дисциплін.

Творчість (креативність). Така дитина дуже допитлива, виявляє оригінальність своїх думок, висуває цікаві ідеї. Спілкування. Учень добре пристосовується до будь-якої ситуації, легко може спілкуватись з дорослими та дітьми, виявляє лідерські якості в іграх та заняттях, ініціативний та відповідальний за власні вчинки.

Сфера художньої діяльності Дитина виявляє значний інтерес до візуальної інформації, захоплюється художніми заняттями, її роботи відрізняються оригінальністю. Виявляє інтерес до музики, легко відтворює мелодію, із задоволенням співає та намагається створювати музику самостійно.

Рухова сфера. Точна і тонка моторика, чітка зорово-моторна координація, широкий діапазон рухів, добре володіє тілом, високий рівень розвитку основних рухових навичок [38, с. 57-63].

Отже, обдарованість – це система, що розвивається протягом життя людини, визначає можливість досягнення людиною вищих (незвичайних) результатів в одному або декількох видах діяльності порівняно з іншими [23, с. 5-12]. Обдарованість, іноді, важко відрізнити від навченості, яка є результатом підвищеної уваги батьків та педагогів до розвитку дитини.

Роботу з обдарованими учнями слід починати з діагностики обдарованості. Спостереження за школярами проводиться під час урочної та позаурочної діяльності.

Серед багатьох класифікацій типів обдарованості учнів загальноосвітніх шкіл України в сучасній практичній психології є найбільш популярною американська класифікація, за якою виділяються академічний, інтелектуальний, психомоторний, соціальний, творчий та художній типи обдарованості [12].

Подаємо етапи організації роботи з обдарованими учнями у початковій школі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні етапи організації роботи з обдарованими учнями у початковій школі

Етапи	Зміст роботи
Синтез первинної інформації про особливі високі успіхи молодших школярів у різних видах навчальної та позакласної діяльності	Збір та аналіз інформації відбувається на початку навчального процесу в початковій школі засобами бесід та анкетування батьків, бесіди з вчителями
Відбувається оцінка творчого потенціалу та особливостей кожного молодшого школяра	На цьому етапі вчитель застосовує методи аналізу, спостереження, тестування, аналіз продукту творчої діяльності кожного учня початкової школи
Формування інформаційної бази даних про особливості та види обдарувань учнів початкової школи	За часи навчання в початкової школі вчителем укладається повна характеристика здібностей учнів, прогнозуються можливі напрямки їх розвитку в молодших школярів
Розроблення стратегії формування та поглиблення здібностей молодших школярів	Для розвитку здібностей учнів початкової школи застосовується низка методичних прийомів і форм навчальної та позакласної роботи

На особливу увагу заслуговує індивідуальна програма роботи з обдарованими дітьми «Сходинки успіху» в закладах загальної середньої освіти. Ця програма спрямована на створення певних умов для:

- виявлення і розвитку творчих здібностей дітей, активізації пізнавального інтересу,

- формування ключових компетентностей,

- реалізації здібностей дітей. Дана програма орієнтована на дітей молодшого шкільного віку (7-10 років) і містить наступні напрямки:

- робота за планом індивідуального навчання;

- включення учнів у дослідницьку діяльність за інтересами;

- позакласні заходи, спрямовані на активізацію учнів у навчальній діяльності;

- створення загально активної школи.

Класно-урочна діяльність містить такі форми роботи з обдарованими молодшими школярами: робота за індивідуальними планами; інформаційно-комунікативні технології (ІКТ); інтерактивне навчання: робота в парах, робота в групах, гра у співпраці; багаторівневі завдання; творчі завдання [8, с. 30-32].

Коротка характеристика деяких нових форм та методів роботи з обдарованими дітьми представлена в роботах дослідниці М. Чумакової [14, с. 53-56]. Найпоширеніші з них мотиваційні технології: технологія проблемного навчання, технологія повного засвоєння, технологія ігрового навчання, технологія проєктного навчання та інші. Поділяємо думку науковців В. Ушмарової та О. Каданер, які в своєму дослідженні визначають послідовні рівні роботи з обдарованими учнями, а саме:

1) діагностичний (здійснюється первинна діагностика, яка є лише початковим етапом роботи з обдарованими учнями, що надалі визначає вибір стратегій, моделей, технологій, форм і методів навчання й виховання обдарованих дітей);

2) формувальний (стимулювання обдарованих дітей втілюється в навчальних планах, програмах, методах і формах роботи, спрямованих на створення середовища для самореалізації);

3) аналітико-корекційний (здійснення аналізу процесу і результатів роботи з обдарованими дітьми та внесення необхідних коректив з метою підвищення її ефективності).

Отже, доведено, що навчання обдарованих учнів початкової школи в умовах реалізації Концепції Нової української школи має здійснюватися на

засадах диференційованого підходу шляхом якісної перебудови і збагачення змісту освіти з використанням технологій індивідуалізованого навчання та пошукових, дослідницьких методів, оскільки це дозволить максимально врахувати пізнавальні й особистісні особливості та потреби обдарованих дітей.

2.2. Педагогічні умови розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми

У сучасній системі освіти одним із пріоритетних напрямків є робота з обдарованими дітьми. Інтерес суспільства до обдарованих дітей як до майбутніх інтелектуальних та творчих еліт зростає, оскільки процвітання та добробут суспільства залежить від розвитку особистих ресурсів.

У 2017 році затверджено та впроваджено новий навчальний план «Нова українська школа». Це план модернізації освіти в Україні, який розкриває особливості майбутньої школи. Основним завданням сучасної школи є вивчення особистого потенціалу кожної дитини, виховання інтересу дітей до навчання та знань, прагнення до духовного зростання та здорового способу життя, підтримка та зміцнення здоров'я учнів, розвиток педагогічного потенціалу та підтримка талановитих дітей.

Впровадження «Національних стандартів початкової освіти» сформувало широкий пошук та підтримку талантів, систему олімпійського руху та шкільні наукові зустрічі, семінари та інші заходи для підтримки інтелектуально-обдарованих дітей та учнів [46]. У педагогіці існує два погляди: «Всі діти – обдаровані» і «обдаровані діти – надзвичайно рідкісні». Висновок про обдарованість дитини повинен бути спрямований не лише на його шкільну чи позакласну діяльність, а й на форму діяльності, яку він ініціював. Обдарованість дитини часто є проявом закону вікового розвитку.

Важливою умовою роботи з обдарованими дітьми є створення психологічно комфортного освітнього середовища, партнерської взаємодії

учителя та учнів. Створення позитивного середовища сприяє тому, що діти відчувають себе захищеними та розслабленими, їм ніщо не заважає вільно виявляти свої здібності, розкривати свої таланти, якщо учитель є не тільки тією людиною, яка передає знання, але й стає партнером, фасилітатором, другом, важливим дорослим, то діти з певними здібностями вільно розвивають їх і така взаємодія призводить у майбутньому до чудових результатів не тільки у навчанні, а і у позанавчальній діяльності.

Обов'язковою умовою розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми, виховання творчих дітей, талановитих є гнучка організація навчального процесу. Вчителі повинні бути готовими до обдарованих учнів, щоб не приймати стандартні завдання та підготовлені відповіді. Нова українська школа перенесла фокус з провідної ролі вчителів та позитивної роботи всього класу на індивідуальну діяльність учнів, звернувшись до активізації та стимулювання значущих навчальних процесів. Завдання вчителів – навчити учнів розуміти власні досягнення, вселити впевненість у своїх силах та здібностях, виховувати прагнення до вдосконалення. Вдосконалення та розвиток шкільного освітнього простору, передбачених новими стандартами освіти, призвело до системних інновацій у роботі обдарованих учнів.

Школа здійснила інноваційну трансформацію у розробці та впровадженні нових технологій навчання та виховання, яка пов'язана з розвитком системи роботи обдарованих учнів. Впровадження нового стандарту базується на системному підході, спрямованому на забезпечення готовності учнів до саморозвитку, їх активної навчальної діяльності та побудови навчального процесу, що враховує особисті вікові та психологічні фактори, фізичні особливості учнів. Предметні олімпіади, інтелектуальні марафони, різноманітні конкурси та тести, різні тематичні проєкти та рольові ігри дуже важливі для виявлення та розвитку обдарованих дітей. Ці методи та форми дозволяють обдарованим учням вибрати відповідну творчу діяльність.

Наступною умовою розвитку взаємодії вчителя початкової школи з

обдарованими дітьми, розвитку здібностей та виховання талановитих школярів у молодших класах є: наявність та безкоштовне використання різних джерел та методів отримання будь-якої інформації впродовж освітнього процесу, зокрема за допомогою комп'ютерних джерел. Спільно з обдарованими учнями необхідно враховувати особливості особистості кожної дитини та розвивати її пізнавальні та творчі здібності. У цілому покращення наслідків навчальної діяльності допоможе сформулювати персоніфікований навчальний маршрут. За допомогою системи програм діагностики та оцінки можна відстежувати динаміку розвитку дитини та коригувати її особистий план, якщо це необхідно.

Також, до основних умов взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми належить впровадження у свою практичну діяльність особистісно-орієнтованого підходу та індивідуальної роботи з дітьми, яка передбачає використання сучасних освітніх технологій та створення освітніх програм, що стимулюють інтерес дітей до навчання. Практика персоналізованого навчання з урахуванням віку, вивчення факультативних курсів та загальне зменшення навантаження в класі у формі класичних занять матиме позитивний вплив на фізичне та психічне здоров'я учнів. Однак для цього потрібні не тільки дії дорослих (батьків та вчителів), але що ще важливіше, пробудження у дітей бажання дбати про своє здоров'я. Це вимагає формування основи здорового способу життя ще до шкільного віку.

Багате, цікаве та захоплююче шкільне життя буде найважливішою умовою збереження та зміцнення здоров'я дітей. У педагогіці існують різні форми та методи співпраці з обдарованими учнями, але насамперед першим етапом роботи є формування дитячого інтелекту. Тому, незалежно від рівня інтелекту, творчі якості дітей потрібно культивувати. Але дуже важливо вміти знаходити талановитих дітей серед більшості учнів. Процес виявлення обдарованих учнів ґрунтується не лише на рівні успіху дитини, а й на досвіді та інтуїції вчителя. Основне завдання вчителів та завучів – виявити якомога більше обдарованих дітей та забезпечити їм сприятливі умови для вдосконалення властивої їм діяльності. Тому однією з важливих умов взаємодії

вчителя початкової школи з обдарованими дітьми є використання індивідуальних програм по роботі з обдарованими дітьми.

Досвід вчителів показує, що необхідно якомога раніше розпочати роботу з обдарованими учнями, щоб їх здібності могли бути повноцінно та широко розроблені. Цей вид роботи слід розпочинати в початковій школі на основі таких методів, як спостереження та вивчення психологічних особливостей учнів, пам'яті, мови та мислення. Різні форми та види діяльності можуть підтримувати та розвивати їх здібності та таланти. Розглянемо індивідуальну програму роботи з обдарованими дітьми «Сходинки успіху» в загальноосвітніх закладах. Програма «Сходинки до успіху» спрямована на створення умов для визнання та розвитку творчих здібностей дітей, активізації пізнавальних інтересів, формування ключових здібностей та реалізації здібностей дітей. Програма орієнтована на дітей молодшого шкільного віку (7-10 років) і включає наступні напрямки:

- робота за планом індивідуального навчання;

- включення учнів у дослідницьку діяльність за інтересами;

- позакласні заходи, спрямовані на активізацію учнів у навчальній діяльності;

- створення загально активної школи.

Першочерговим завданням обдарованих дітей та дитячих освітніх організацій є виявлення та визначення унікальності їх талантів та створення умов для найповнішого використання своїх талантів та здібностей. Діагностика обдарованості завжди є складним питанням, тому рекомендується комплексний підхід. Це може залучати широкий спектр різних методів: спостереження за дітьми, опитування дітей, батьків та вчителів, експертні оцінки та тестування конкретних продуктів дитячої творчої діяльності. Основною організаційною формою шкільного навчального процесу є клас.

Форми та методи роботи, які використовує педагог в одному класі дуже різноманітні, орієнтуючись на диференціацію та індивідуалізацію. Класно-урочна діяльність містить такі форми роботи з обдарованими молодшими

школярами:

- робота за індивідуальними планами;

- ІКТ;

- інтерактивне навчання: робота в парах, робота в групах, гра у співпраці;

- багаторівневі завдання;

- творчі завдання [32, с. 30-32].

Співпраця між звичайними дітьми та обдарованими базується на «внутрішній» диференціації, впровадженні розвиваючих та персоналізованих методів навчання, нетрадиційних стилях роботи в класі:

- уроки-семінари, на яких діти вчаться виступати з самостійними повідомленнями, дискутувати, відстоювати свої судження;

- урок самостійного освоєння нових знань і виконання пізнавальних завдань;

- урок-практикум (робота з документами, фотоархівами, плакатами, газетними статтями, інтернет-ресурсами);

- урок з елементами рольової гри-діалогу;

- урок освоєння нових знань у формі подорожі;

- урок-конференція;

- урок-аукціон;

- урок-консультація;

- урок-диспут;

- урок-громадський огляд знань;

- урок-творчий звіт [36, с. 66-69].

Захоплюючі уроки для дітей, де вони зможуть проявити себе, узагальнити свої знання – це уроки у формі гри, які включають кросворди, загадки, вікторини, естафети, інтелектуальні марафони, групові курси для талановитих дітей та факультативні курси. Вчителі починають роботу з обдарованими учнями з діагностики. Спостерігають за учнями на уроках та позакласних заняттях. Це дозволяє визначити нахили, здібності та інтереси учня. Так само вчителі повинні покладатися на дослідження шкільних психологів, які

використовують прийоми для визначення рівня інтелектуального розвитку та творчих нахилів учнів. Слід зазначити, що робота з обдарованими дітьми вимагає не тільки своєчасного діагностування та відбору, а й забезпечення їх подальшого розвитку. Успіх цього виду роботи значною мірою залежить від того, як організувати роботу таких учнів. На цьому етапі побудовані аудиторні та позакласні заходи, щоб діти могли продемонструвати свої здібності в різних сферах діяльності, націлені на виховання творчих та пізнавальних здібностей учнів.

Основне завдання вчителя – налагодити весь навчальний процес та його психологічний супровід з урахуванням будь-яких індивідуальних особливостей дитини, підтримати дитину та розвинути її здібності, закласти основу для реалізації цих здібностей. Вчителі повинні пам’ятати, що кожна дитина унікальна. Один має здатність швидко і без помилок розв’язувати математичні задачі, інший – малювати, ще інша дитина має «золоті руки», четвертий має тенденцію до успіху в спорті, а п’ятий – організаторські здібності, які потрібно розвивати. Виховуючи обдарованих дітей, любов до знань повинна перерости в «допитливість», а остання – у стійку «пізнавальну потребу».

Здатність бачити проблеми там, де інші не бачать труднощів, де все здається зрозумілим – це одна з найважливіших якостей, яка відрізняє справжнього творця від посереднього. Одне з головних якостей, властивих обдарованим дітям – гіперчутливість до проблем. З огляду на психологічні особливості обдарованих дітей, дуже важливо створити ситуацію когнітивних труднощів. У цьому випадку учням початкових класів потрібно вивчати нові теми за допомогою однієї або декількох психологічних операцій: аналіз, синтез, порівняння, аналогія, узагальнення. Ця технологія дозволяє організовувати активну та самостійну діяльність учнів, щоб творчо опанувати розвиток знань, умінь, навичок та розумових здібностей.

Однією з форм роботи обдарованих дітей є дослідницька діяльність учнів, яка допомагає формувати свідомість, самосвідомість та особистість, а також формує мотивацію набуття нових знань. Беручи участь у шкільній науковій

практичній нараді, учні не лише мають змогу продемонструвати свою кмітливість, але також мають можливість продемонструвати свою роботу, поспілкуватися з аудиторією та відстояти свої думки.

У курсі «Я досліджую світ» рекомендується використовувати такі елементи уроку, як обговорення (засідання круглого столу), «мозковий штурм», написання есе в щоденниках вражень, в яких учні висловлюють свою думку з конкретних питань, використовувати навчальні стратегії та різноманітні стилі навчання, що допомагатимуть кожному учневі усвідомити свій потенціал і проявити себе.

Увага у класах має бути зосереджена на обговоренні різних ситуацій, групових дискусіях, творчому самовираженні, самоперевірці та груповому тестуванні. Дослідницькі заняття можуть вирішити серйозні проблеми та дослідницькі завдання, а схильність дітей до «таємниць» робить її «дослідницею». Успіх таких завдань формує своєрідні «інтелектуальні» щасливі та позитивні емоції. Ефективним буде використання на уроках у початковій школі наступних прийомів роботи [5, с. 73-75].

Прийом «прес-конференції» базується на здатності дитини ставити змістовні запитання. Прийняття «привабливих цілей» або «сюрпризів» базується на підвищенні мотивації дитини на початку уроку, коли вчитель виявляє думку, що повсякденне життя стає дивним. Наприклад, урок технології по темі: «Орігамі». – Я тримаю в руках звичайний аркуш паперу. Як ви думаєте, що з нього можна зробити? Технологія «Діалог з текстом» використовується для організації особистих домашніх завдань, коли учні самостійно вивчають текст і виконують завдання. Наприклад, заповнення кластеру під час читання казки.

Прийом «Два капелюхи критичного мислення» базується на зіткненні двох протилежних поглядів. Гра «Так-ні», її легко організувати в аудиторіях та позакласних заходах. Мета гри: поєднати різні факти в картинку, упорядкувати інформацію та вміти вислуховувати думки інших учнів та викладачів. Використання навчальних ігор дає можливість виховувати довільність дитячих

психічних процесів, таких як увага та пам’ять, та розвивати інтелект та оригінальність. З метою підтримки інтересу до предмету та розвитку талантів учнів використовуються творчі та нестандартні завдання, цікаві експерименти, спостереження за навколишнім світом, читання, змагання, вікторини, інтелектуальні ігри, «мозкові штурми», «бліц», пошукові завдання з використанням логіки тощо.

Метод проєктів – це метод навчання, який можна охарактеризувати як «навчання на роботі», коли діти безпосередньо беруть участь в активному пізнавальному процесі, самостійно формулюють навчальні проблеми, збирають необхідну інформацію, планують можливі рішення, роблять висновки та аналізують діяльність, формують нові знання та набувають нового освітнього життєвого досвіду. Цей метод застосовується на різних етапах навчання та при роботі з матеріалами різної складності. Він може адаптуватися до характеристик кожної дисципліни.

Також, ще однією умовою взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми є використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах навчального процесу: під час вивчення нових матеріалів, закріплення, повторення та контролю. Ці технології були популяризовані в початкових школах і успішно застосовуються до всіх предметів. Якщо врахувати сучасну концепцію вітчизняної педагогіки, то основною умовою успіху творчості учнів початкових класів є заміна традиційного навчального процесу. Нижче представлено коротку характеристику деяких форм та методів роботи з обдарованими дітьми [18, с. 53-56] :

- ТВВЗ (Теорія вирішення винахідницьких завдань) – ця теорія забезпечує набір навичок мислення, метою яких є свідоме досягнення стану «просвітленості», інтуїтивних сигналів тощо. Використання алгоритмів розв’язання проблем у процесі навчання створить у дітей особливий спосіб мислення, який базується на гнучкості, оригінальності, чутливості до суперечностей та здатності свідомо моделювати ідеальний процес подій та пропонувати ідеї для досягнення найкоротшого шляху.

- Ейдетика – це технологія, що формує ейдетичне мислення, завдяки якому інформація запам’ятовується через образи, асоціації та почуття. Виховувати в учнів уяву та фантазію, гнучкість мислення та здатність створювати тривимірні яскраві образи. Права півкуля мозку стимулюється, щоб забезпечити розвиток здатності створювати варіативність при вирішенні творчих проблем, що є основою для активізації творчого мислення та використання його для вирішення освітніх та життєвих проблем.

- Принцип широкого бачення: будь-який учень, навіть найслабший, може спробувати вивчити сьогодні лише один урок і негайно отримати першу хорошу оцінку, потім другу, потім третю... , ці оцінки майже нічого не означають; однак, поступово з’являються реальні знання, а разом із ними і інтерес до предмета.

- Наголошення на будь-якому вдосконаленні. Цей принцип означає, що вчителі повинні звертати увагу та належним чином відзначати кожен невеликий, але успішний крок для виконання завдання.

- Повідомлення про будь-який внесок – технологія наголошує на необхідності звертати увагу на діяльність учнів під час усних відповідей та обговорень в класі, пам’ятаючи, що учні якомога більше сприяють спільній роботі. Ми можемо заохочувати навчальні досягнення та інші досягнення, пов’язані з навчанням.

Методика роботи з обдарованими дітьми за допомогою проблемного навчання. Вивчаючи нову тему з будь-якого предмету, молодші школярі розв’язують проблемні завдання, відповіді на які не можна знайти в підручнику. У цьому випадку для правильної відповіді учень все одно повинен застосувати раніше засвоєну частину знань. Завдання також має включати проблемні ситуації, які потрібно вирішувати нестандартно.

Шлях роботи з обдарованими дітьми – встановлення гіпотез. Діти пропонують власні гіпотези для вирішення наукових проблем. Роблять припущення, які можуть стати предметом дослідження. Форма роботи з обдарованими дітьми – інтерактивне навчання: «питання і відповідь». Щоб

використовувати цю форму роботи, клас необхідно об’єднати у кілька груп. Кожна група має завдання прочитати текст у підручнику та поставити запитання. Коли учень замислюється над питанням, у його уяві повинна бути відповідь, яка розвиватиме логічне мислення. Ланцюг «питання та відповіді» сприяє тому, що відповідь передбачає появу нових питань. Цей метод може допомогти дітям сформувати певні думки, висловити свої ідеї та зробити правильні висновки [18, с. 53-56].

«Суперечність інформації та пізнання». Особливістю робіт у цій формі є те, що елементи є правильними, але на перший погляд це суперечливі судження. Прийом «неповних рішень» – за його допомогою можна визначити рівень пізнавальної активності. У кінці курсу вчитель може попросити учнів виконати творче завдання та попередити, що рішення буде дуже цікавим і несподіваним. Після обговорення проблеми діти приступають до роботи, але часу, щоб виконати завдання до кінця курсу, недостатньо. Вчитель не наголошує на тому, що завдання має бути виконане, але перевіряє його придатність та якість виконання на наступному уроці [41, с. 57-60]. Таким чином, ще однією педагогічною умовою розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми є добір та використання оптимальних та ефективних форм та методів навчання, які сприятимуть розкриттю талантів та здібностей учнів.

Ще однією умови розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми є співпраця з сім’єю обдарованої дитини. Сім’я має великий вплив на розкриття талантів дітей. Потрібно розуміти, що обдаровані діти – це дуже особливі діти, на перший погляд вони схожі на однолітків. У той же час таланти дітей можна виявити дуже рано, і навіть батьки можуть не помічати незвичайних здібностей своїх обдарованих синів чи дочок, поки щасливі можливості не допоможуть. Тому батькам, яким цікаво розвивати та підтримувати обдарованість своїх дітей, слід уважніше спостерігати за своїми дітьми та спостерігати за їх поведінкою. Якщо вони виявлять, що їхні діти мають такі особливості, як: дуже допитливі; подобається задавати цікаві

питання та вирішувати складні проблеми; мовлення розвинене, а словниковий запас великий; шукають самостійного рішення усіх проблем; не завжди приймають готові відповіді від батьків; наполягають на досягненні своїх цілей і вдосконалюють свої математичні навички в галузі розрахунків та логіці; можуть зосередитись на сюжеті, певних темах або завданнях, але легко відкинути речі, які здаються ясними чи нудними; мають багату фантазію та уяву; рано визначають свою кар'єру; оцінюють свої здібності та характеристики особистості тощо, то це підтверджує існування дитячої обдарованості.

Завдання батьків – дати дітям щасливо рости і повною мірою реагувати на здібності, не впливаючи на її незвичність. Зазвичай сім'ї обдарованих дітей, очевидно, мають високу освітню цінність, і часто самі батьки мають хорошу освіту. Така ситуація є сприятливим фактором, який значною мірою визначає розвиток у дітей високих здібностей. Особливістю сім'ї, в якій виховується обдарована дитина, є зосередження на ній життя сім'ї.

Незважаючи на те, що такий тип уваги може перешкоджати духовній автономії пізніше, безсумнівно, що це один з найважливіших факторів розвитку надзвичайних здібностей. Батьки цих обдарованих дітей часто є літніми людьми, для яких діти – єдиний сенс життя. Частіше обдарована дитина – це єдина або пізня дитина (старша виросла і не потребує уваги), а увага батьків зосереджена лише на ній. У багатьох випадках батьки починають навчати обдарованих дітей, і зазвичай стають наставником у різних видах діяльності: у мистецтві та естетиці, спорті, різних формах наукової діяльності.

Фанатичне бажання батьків обдарованої дитини розвинути її здібності має в ряді випадків і свої негативні сторони. Батьки часто втручаються в освітній процес, конфліктують з адміністрацією та вчителями. Традиційні курси занадто зосереджуються на логіці, числах та лінійних процесах. Для дітей шкільного віку більш природним є інтуїтивне та асоціативне мислення, яке найкраще розвивається в іграх і може бути придушене за допомогою ранніх інтенсивних занять з використанням чітко організованих матеріалів (наприклад,

шкільних підручників). Обдаровані діти повинні розвивати різні інтереси. Наприклад, активно брати участь у курсах з музики, ритму, сценічного мистецтва тощо. Забезпечте дитині місце для колекцій, експериментів та улюблених занять.

Підводячи підсумок, в результаті аналізу психолого-педагогічної літератури ми визначили наступні педагогічні умови розвитку взаємодії вчителя початкової школи з обдарованими дітьми: створення психологічно комфортного освітнього середовища, партнерської взаємодії учителя та учнів; гнучка організація навчального процесу; наявність та безкоштовне використання різних джерел та методів отримання будь-якої інформації впродовж освітнього процесу, зокрема за допомогою комп'ютерних джерел; впровадження у свою практичну діяльність особистісно-орієнтованого підходу та індивідуальної роботи з дітьми; є використання індивідуальних програм по роботі з обдарованими дітьми; є використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах навчального процесу: під час вивчення нових матеріалів, закріплення, повторення та контролю; використання педагогами ефективних форм та методів навчання, які сприятимуть розкриттю талантів та здібностей учнів; співпраця з сім'єю обдарованої дитини; власний безперервний саморозвиток особистості вчителя.

Отже, обдарованість визначається як здатність досягати надзвичайних результатів у будь-якій галузі людської діяльності. Обдарованість слід розглядати як можливість досягнення та реалізації певних цілей. Іншими словами, вам потрібно враховувати визначені можливості, які можуть бути продемонстровані в майбутньому. Питання розвитку обдарованих учнів та створення умов для їх розвитку є складною плановою діяльністю для дорослих – батьків, вчителів, керівників клубів та факультативів, шкільних психологів, громад та всієї країни, а, найголовніше, що вивчення такого надважливого питання має перебувати у постійному пошуку нових, ефективних засобів розвитку обдарованості дітей.

2.3. Методичні рекомендації в роботі вчителя початкової школи з обдарованими дітьми

Розвиток творчих здібностей слід розпочинати з ранніх років, використовуючи наявний нахил дитини до певного виду діяльності, саме цей нахил, на думку Н. Лейтеса, є виявом дитячої обдарованості. Для оцінки соціального розвитку дитини, творчих здібностей, інтелекту практичні психологи та педагоги повинні використовувати різні психодіагностичні методи, що доповнюються відомостями батьків, даними спостережень за дитиною. Існує багато методик, які допомагають пізнати творчу, обдаровану дитину з креативністю її мислення. Центром концепції розвитку обдарованості є творча особистість, індивідуальна робота з обдарованими дітьми, які вирізняються насамперед високим інтелектом, що є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов виховання. Якщо в процесі навчання учнів учитель враховує індивідуальні особливості, успіх досягається швидше і за мінімальних витрат часу.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури пропонуємо ряд діагностичних методик по визначенню обдарованості та рівня інтелекту дітей, які можна використати у практичній діяльності педагогів та психологів (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Діагностичні методику у роботі з обдарованими дітьми

Назва методика, автор	Опис, зміст методики
Методика Векслера	Визначення рівня інтелектуального розвитку, що дозволяє визначити, де саме дитина відстає у розвитку (з 6-16 р., допоможе визначити:рівень інтелекту дитини загалом: ерудицію та розумові здібності; визначити тип пам'яті та мислення; визначити причини, через які дитина може відставати у навчанні та спрогнозувати можливі труднощі; визначити чи є розумова відсталість чи ЗР; виявити обдарованість дитини; розробити коригувальні заходи для усунення відставання)

Дитячий варіант особистнісного теста-опитувальника Р. Кеттела	Виявлення рис особистості дитини (з 8-12 р. Розроблена для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, є модифікацією, адаптацією стосовно до дітей відомого дорослого варіанту 16-факторного особистісного тесту Р. Кеттела. Тест включає в себе 12 шкал, які відповідають основним рисам особистості дитини. Кожна риса (фактор) може бути як позитивною, так і негативною, наприклад: «інтелектуальну розвиненість - інтелектуальна нерозвиненість»)
Проєктивна методика «Неіснуюча тварина»	Визначення розвитку творчої уяви, оригінальності мислення, емоційний стан (з 5-6 р., методика може допомогти зрозуміти внутрішній світ дитини, те як вона сприймає оточуюче середовище)
Методика «Віддалені асоціації»	Невербальна модифікація тесту А. Мєдніка, виявлення уміння перекомбінувати певні елементи в нові комбінації, виявить оригінальність і гнучкість мислення
Методика «Прогресивні матриці Равена» або «Кольорові прогресивні матриці Равена»	Визначення рівня аналітико-синтетичних умінь (від 8 до 65 р., дослідження інтелекту людей) Призначений для обстеження рівня інтелектуального розвитку. Даним кольоровим варіантом можна продіагностувати дітей від 5 до 9 років
Методика Хаана і Кафа	Визначення особливості спрямованості особистості учня, виявлення здібностей
Тест Гілфорда (модифікований Є. Тунік)	Методика спрямована на вивчення творчого мислення, креативності (від 5-15 р., з дітьми від 5 до 8 р. методика проводиться індивідуально)

Зокрема, методика Векслера допоможе визначити рівень інтелектуальних здібностей. Методика Кетелла допоможе виявити риси особистості дитини. Методика «Неіснуюча тварина» допоможе визначити, наскільки в дитини розвинена творча уява, оригінальність мислення, емоційний стан. Методика «Прогресивні матриці Равена» (або «Кольорові прогресивні матриці Равена») допоможе визначити рівень аналітико-синтетичних умінь. Анкета з визначення здібностей учнів за методикою американських вчених Хаана і Кафа допоможе визначити на основі співставлення з інтересами однолiток особливості спрямованості даної особистості. Методика «Віддалені асоціації виявить

уміння перекомбінувати певні елементи в нові комбінації, покаже оригінальність і гнучкість мислення учня. Тест Гілфорда (модифікований Є. Тунік) призначена для виявлення творчого мислення та креативності, проводиться з дітьми віком від 5 до 15 р. (з дітьми від 5 до 8 р. методику проводять індивідуально) (додаток А). Отже, виявлення обдарованих і талановитих дітей - це тривалий та цікавий процес. Діагностика обдарованості учнів не обмежується наведеними прикладами методик, а є лише прикладом різноманіття даного матеріалу, головне підібрати ту методику, яка підходить саме вашим учням.

Обдарована дитина сама собі допоможе, якщо вчитель творчий, а навчальний процес цікавий, різнобічний, результативний. Як же розвивати творчі здібності молодших школярів? Рекомендуємо:

- підхоплювати думки учнів, оцінюючи їх зразу, підкреслюючи їх оригінальність, важливість, інтерес до нового;
- стимулювати і підтримувати ініціативу учнів, самостійність. Створювати проблемні ситуації, що вимагають альтернативи, прогнозування, уяви;
- розвивати критичне сприйняття дійсності;
- вчити доводити починання до логічного завершення;
- надавати можливість виконувати більше навчальних завдань з обов'язковим підвищенням їх складності (при цьому має бути витриманий оптимальний обсяг додаткової роботи, щоб уникнути перевантаження);
- використовувати творчу діяльність вихованців при проведенні різних видів масових заходів, відкритих занять, свят;
- під час опрацювання програмового матеріалу залучати до творчої пошукової роботи з використанням випереджувальних завдань, створювати розвиваючі ситуації;
- активно залучати до участі в районних, обласних, Всеукраїнських конкурсах, змаганнях, виставках;
- впливати особистим прикладом;

- пам’ятати, що «своєчасно знайти, виховати й розвинути задатки і здібності у своїх вихованців, своєчасно розпізнати в кожному його покликання - це завдання стає тепер найголовнішим у системі навчально-виховного процесу» (В. Сухомлинський);

- удосконалити освітній процес, роботу з обдарованими дітьми, дати їм ґрунтовні, міцні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагають: олімпіади з базових дисциплін; · олімпіади з творчого мислення; олімпіади з кмітливості та логічного мислення; конкурси; конкурси знавців математики та логічного мислення; інтелектуальні ігри: «Ланцюжок», «Ерудит», «Брейн-ринг», «Щасливий випадок», «Бізнес», «Інтелектуальний хокей», «Вікторина», «Рольова гра», «Дотепник», «Колесо фортуни», «Зоряний час», «Еврика», «Найрозумніший».

Елементи змагань, що містяться в іграх, сприяють розвитку здібностей творчого мислення, залучають учнів до активного життя. Розв’язуючи ребуси, кросворди, учні поступово починають складати власні головоломки, що сприяє розвиткові пам’яті, уваги, кмітливості, учні вчаться самостійно працювати з літературою, аналізувати та систематизувати отримані дані, робити висновки.

Отже, при плануванні роботи з обдарованими дітьми можна порекомендувати такий перелік орієнтованих заходів:

1) Створення інформаційного банку даних обдарованих дітей із різних напрямів діяльності.

2) Систематизація матеріалів періодичних видань із проблеми дитячої обдарованості.

3) Проведення проблемно-тематичних семінарів із метою систематичного підвищення майстерності вчителів, які працюють з обдарованими дітьми.

4) Створення авторських програм та методичних розробок, спрямованих на виявлення та розвиток обдарованих дітей молодшого шкільного віку.

5) Організація постійно діючого консультпункту для вчителів початкових класів із залученням науковців, лікарів, психологів, методистів Управління освіти.

6) Залучення до роботи з обдарованими дітьми вчителів, які мають педагогічні звання «вчитель-методист», «старший вчитель».

7) Створення банку педагогічного досвіду щодо роботи з обдарованими дітьми.

8) Організація і проведення шкільних, районних (міських), олімпіад із базових дисциплін / українська мова, читання, математика, образотворче мистецтво, з курсу «Я і Україна».

9) Формування груп для індивідуального сумісного навчання обдарованих дітей на базі однієї паралелі (3-4 класи) з урахуванням рівня здібностей та сфери обдарованості, запитів кожної дитини.

10) Підготовка до друку матеріалів із досвіду роботи, рекомендацій учителів, які працюють з обдарованими дітьми.

11) Організація та проведення творчих звітів педагогів за результатами роботи з обдарованими дітьми на індивідуальних заняттях, гуртках, студіях.

12) Забезпечення до участі обдарованих дітей у міських, районних, обласних творчих конкурсах.

13) Здійснення моніторингу стану здоров'я обдарованих дітей.

14) Розробка системи матеріального та морального заохочення обдарованих учнів та вчителів, які працюють з ними.

15) Розгляд питань організації роботи з обдарованими дітьми та визначення подальших напрямів роботи на засіданнях шкільних, районних (міських) методичних об'єднань учителів, педагогічних радах, нарадах при директору.

Алгоритм організації роботи з обдарованими учнями повинен передбачати: діагностику (психологічну та педагогічну); організацію навчальної діяльності (індивідуальні заняття, посилена увага з боку вчителів-предметників, участь в олімпіадах, конкурсах, змаганнях, додаткові заняття факультативи); організацію пізнавальної діяльності (інформаційне забезпечення, наукова організація праці, робота в бібліотеці, МАН, гурткова робота); аналіз успіхів та досягнення учнів; педконсиліуми та поради щодо

обдарованих дітей, рекомендації батькам, учням, учителям; складання планів роботи з обдарованими школярами; забезпечення психологічного комфорту обдарованих учнів; підвищення професійного рівня педагогічних кадрів, вдосконалення творчого потенціалу вчителів.

Основною вимогою до підготовки педагогів для роботи з обдарованими дітьми є зміна педагогічної свідомості. А саме, зміна сформованих раніше в даного педагога стереотипів сприйняття (учня, навчального процесу і самого себе), спілкування і поводження (способів взаємодії) і, нарешті, методів навчання і виховання. Тому підготовка до роботи з обдарованими дітьми має містити:

1) Формування знань (уявлення) про те, що таке обдарованість, хто такі обдаровані діти, які особливості їхнього навчання та розвитку у різних умовах.

2) Формування особистісного ставлення до обдарованого (як і до будь-якого іншого) учня не як до об'єкта педагогічного впливу, а як до суб'єкту спільної конструйованої педагогічної взаємодії, в ході якої відбувається навчання і розвиток учнів.

3) Навчання основних організаційних форм, психологічних і дидактичних методів практичної роботи з обдарованими дітьми.

В результаті нашого дослідження, опрацювання психолого-педагогічної літератури можна виділити основні заходи щодо роботи з обдарованими учнями: надання їм можливості виконувати більший обсяг навчальних завдань, при цьому має бути витриманий оптимальний обсяг додаткової роботи з обдарованими учнями; збільшення кількості завдань має поєднуватися з обов'язковим підвищенням їх складності. Це сприятиме інтелектуальному розвиткові, формуванню здібностей; забезпечення зростання творчої активності шляхом розвитку у учнів вміння визначати проблему, створювати проблемні ситуації у процесі навчання і знаходити шляхи їх вирішення, відбирати і структурувати навчальний матеріал, виокремлювати головне, суттєве; прагнення до самовдосконалення; пошук вчителем дієвих стимулів для активізації творчості учнів, диференційований підхід, заохочення обдарованих

учнів до творчого пошуку.

Надаємо поради вчителям щодо роботи з учнями з ознаками обдарованості.

1. До обдарованих дітей треба ставитися спокійно. Вчитель повинен створити таку атмосферу в класі, в якій успіхи «зоряного хлопчика» (або дівчинки) викликали не почуття заздрості чи роздратування, а повагу з боку його однолітків. Постійна недоброзичлива оцінка вихователя, педагога, наставника може призвести до втрати дитиною впевненості у своїх силах, тим самим приглушити здібності. Однак інша крайність «захвалювання» - викликає зарозумілість, що не менш шкідливо. Оцінка, яку дає педагог, має бути вимогливою, але доброзичливою, щоб зміцнювати віру в успіх.

2. Треба допомогти обдарованій дитині, тобто дати їй завдання складніше. Кожне наступне завдання має бути більш складним, ніж попереднє, і водночас посильним.

3. Ефективне застосування методики самостійного опрацювання (дослідження) учнем нової теми. На півріччя кожен одержує свою серію завдань різної складності, які треба вирішити самостійно. Після цього поступово завдання розбирають усім класом.

4. Якщо сфера інтересів і набір здібностей учня досить вузькі, завдання вчителя – розвивати ці здібності максимально, щоб у майбутньому ця людина була здатна професійно використовувати наявні в неї здібності і стати винятковою у своїй галузі.

Талановитим дітям необхідне особливе середовище, необхідні труднощі, оскільки легкі успіхи за низьких вимог і загального слабкого фону загрожують швидкою деградацією.

Поради щодо планування роботи з обдарованими та здібними дітьми. В основу планування роботи з обдарованими дітьми покладено принцип особистісно-орієнтованого підходу до освіти, навчання, розвитку та виховання.

Щоб активізувати власні резерви, закладу слід оптимізувати заходи щодо: зміни методологічних засад, професійної переорієнтації, підвищення

кваліфікації педагогічного складу, опанування діагностичним інструментарієм, психолого-педагогічним супроводом, який передбачає функціонування життєдайної системи безперервного навчання, виховання, розвитку, освіти обдарованих дітей, забезпечити підтримку родини, розробити заходи для здійснення системного моніторингу (постійного аналізу і вдосконалення шляхів впровадження системи роботи з обдарованими дітьми та критеріїв якості результативності спланованих заходів).

Орієнтовними заходами у плануванні роботи з обдарованими дітьми практики вважають:

1. Розгляд питань організації роботи з обдарованими дітьми та визначення подальших напрямів роботи на засіданнях шкільних, районних методичних об'єднань учителів, педагогічних радах, нарадах при директору.

2. Систематизація матеріалів періодичних видань із проблеми дитячої обдарованості.

3. Проведення проблемно-тематичних семінарів із метою систематичного підвищення майстерності вчителів, які працюють з обдарованими дітьми.

4. Створення авторських програм та методичних розробок, спрямованих на виявлення та розвиток обдарованих дітей молодшого шкільного віку.

5. Організація постійно діючого консультпункту для вчителів із залученням науковців, лікарів, психологів, методистів районних відділів освіти.

6. Залучення до роботи з обдарованими дітьми вчителів, які мають педагогічні звання «вчитель-методист», «старший вчитель».

7. Створення банку педагогічного досвіду щодо роботи з обдарованими дітьми.

8. Організація і проведення шкільних, районних олімпіад.

9. Ведення індивідуальної картки обдарованої дитини (додаток А).

10. Підготовка до друку матеріалів із досвіду роботи, рекомендацій учителів, які працюють з обдарованими дітьми.

11. Організація та проведення творчих звітів педагогів за результатами роботи з обдарованими дітьми на індивідуальних заняттях, гуртках.

12. Забезпечення до участі обдарованих дітей у районних, обласних творчих конкурсах.

13. Здійснення моніторингу стану здоров'я обдарованих дітей.

14. Розробка системи матеріального та морального заохочення обдарованих учнів та вчителів, які працюють з ними.

15. Створення інформаційного банку даних обдарованих дітей із різних напрямів діяльності (додаток Б).

Високий інтелект обдарованих дітей не гарантує успішності у сферах спілкування. Навпаки, часто виявляються феномени соціального і емоційного дисбалансу. Тому планування виховної роботи з обдарованими дітьми в рамках програми передбачає: виховання обдарованих дітей за принципом загальнолюдських цінностей; формування духовної культури, загальнокультурної компетенції; формування мовленєвої культури; забезпечення умов для самореалізації здібностей та нахилів обдарованих дітей на основі гуманістично та соціально-орієнтованої мети.

Для реалізації програми «Обдаровані діти» можуть бути використані такі орієнтовні заходи :

Для організації діагностики:

1. Вивчення діагностичних методик, на підставі їх валідності, доступності та максимальної інформативності.

2. Створення банку тестів для діагностування учнів з 1 по 4 клас.

3. Вивчення кола інтересів розумової діяльності учнів шляхом анкетування.

4. Вивчення особистісних потреб обдарованих учнів, шляхом співбесіди.

5. Вивчення роботи учнів на уроці, шляхом відвідування занять вчителем.

6. Придбання розвивальних програм та методик для навчання інтелектуально обдарованих учнів.

Для реалізації творчого та інтелектуального потенціалу обдарованих дітей рекомендуємо впроваджувати наступні заходи: організація консультативної допомоги для учнів, націлених на творчу самореалізацію,

саморозвиток, самовдосконалення; інформування учнів про нові досягнення науки, в обраній ними галузі розумової діяльності; знайомство учнів з новинками літератури; залучення творчих вчителів, науковців до спілкування з учнями; забезпечення високого рівня комп'ютерної грамотності талановитих учнів; проведення диспутів, які допомагають розвивати діалогічне та монологічне мовлення, висувати гіпотези, висловлювати своє бачення світу; організація допомоги учням в обранні додаткової літератури; проведення поточної та перехідної атестації обдарованих учнів (у вигляді співбесіди); надання творчих днів учням для підготовки до олімпіад; збільшення часу для самостійної роботи учнів, створення стимулюючих умов за наявності оригінальності, раціональності та творчості, результативності створених ними робіт.

Для розвитку творчих та пізнавальних здібностей учнів рекомендуємо застосовувати наступні заходи: доступність та широке залучення учнів до проведення шкільних, всеукраїнських та міжнародних олімпіад, конкурсів, турнірів тощо; використання в практиці роботи з обдарованими учнями в тому числі і таких прийомів:

- виконання проблемних пошукових робіт;
- виконання творчих тематичних завдань;
- творчі відповіді;
- робота в дебатних клубах, виступи в лекторських групах;
- підвищення ступенів складності завдань;
- виконання та захист проектних та пошуково-дослідницьких робіт;

Для стимулювання-заохочення до подальшої творчої діяльності рекомендуємо впровадження таких заходів:

1. Створення постійно діючих стендів, присвячених переможцям, медалістам тощо (наприклад: «Нові імена», «Зорепад у фізиці» (хімії, математиці, літературі тощо), виставок творчих досягнень учнів.

2. Своєчасне інформування про успіхи обдарованих учнів на лінійках, оголошеннях, в шкільних газетах, пресі, на телебаченні тощо.

3. Надсилання вдячних листів батькам (додому, на роботу).

4. Проголошувати заслуги батьків у вихованні обдарованих дітей на батьківських зборах, піклувальних радах, підсумкових шкільних конференціях, загальних батьківських зборах тощо.

5. Залучати обдарованих учнів до участі у заходах в рамках районної програми тощо. Представлені методичні рекомендації розроблені на допомогу адміністраціям загальноосвітніх навчальних закладів з метою систематизації організаційних заходів щодо роботи з обдарованими дітьми у навчальному закладі. Підтримка та розвиток учнів, що володіють потенціалом до високих досягнень, є одним із пріоритетних напрямів сучасної світової та української освіти.

Отже, основою роботи з обдарованими дітьми повинно стати реальне знання їхніх потенційних можливостей, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості. Саме тому важливим є визначення пріоритетів у цьому аспекті діяльності навчального закладу, створення чіткої системи роботи з названою категорією учнів, здійснення пошуку, відбору, творчого розвитку обдарованої, талановитої учнівської молоді в галузі науки, культури, мистецтва, спорту, створення сприятливих умов для реалізації потенційних можливостей майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення системи роботи початкової школи з обдарованими дітьми, що знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні змісту та педагогічних умов цього процесу.

Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено категоріальний апарат «дослідження: аналіз досліджень, присвячених проблемі обдарованості дає змогу зробити висновок, що обдарованість дитини проявляється і розвивається насамперед у творчій діяльності й обумовлюється мотивацією навчальної діяльності, характерологічними та індивідуальними особливостями прояву обдарованості. Дитяча обдарованість – явище міждисциплінарне.

Обдарованість – підвищений рівень розвитку однієї чи кількох здібностей людини, на основі яких з’являється можливість досягати високих результатів у соціально значущих видах діяльності. Виділення обдарованих дітей доцільно здійснювати з урахуванням властивостей та особливостей особистості дитини – її мотивації, самооцінки, емоційної сфери, особливостей сімейної ситуації, а не лише показників інтелекту. Показники інтелектуального розвитку та творчих здібностей обдарованих дітей суттєво переважають показники інших дітей і складають їх творчий потенціал. З огляду на психологічні особливості обдарованих дітей ефективними в межах класно-урочної діяльності є робота за індивідуальними планами, використання ІКТ, інтерактивне навчання, застосування багаторівневих та творчих завдань.

2. Розглянуто психолого-педагогічні основи дитячої обдарованості: виділення обдарованих дітей доцільно здійснювати з урахуванням властивостей та особливостей особистості дитини – її мотивації, самооцінки, емоційної

сфери, особливостей сімейної ситуації, а не лише показників інтелекту. Показники інтелектуального розвитку та творчих здібностей обдарованих дітей суттєво переважають показники інших дітей і складають їх творчий потенціал.

3. Вивчено особливості роботи початкової школи з обдарованими дітьм: доцільним є застосування методу проєктів, учнівська дослідницька діяльність, теорія творчих проблем, технологія ейдетичного мислення тощо. Одним із варіантів підтримки розвитку обдарованих дітей у позашкільних закладах освіти та позакласній роботі є курси за вибором; інтелектуальні клуби, марафони, ігри; змагання; творчі майстерні; олімпіади тощо. З огляду на психологічні особливості обдарованих дітей ефективними в межах класно-урочної діяльності є робота за індивідуальними планами, використання ІКТ, інтерактивне навчання, застосування багаторівневих та творчих завдань. Нетрадиційними формами роботи можемо вважати уроки-семінари, уроки самостійного освоєння нових знань і виконання пізнавальних завдань; уроки-практикуми, урок з елементами рольової гридіалогу; урок-подорожі; уроки-конференції; уроки-аукціони; уроки-творчі звіти тощо. Доцільним є застосування методу проєктів, учнівська дослідницька діяльність, теорія творчих проблем, технологія ейдетичного мислення тощо.

4. Проаналізувано діяльність вчителя початкової школи по роботі з обдарованими дітьми: особливо важливою є роль учителя в становленні особистості обдарованої дитини молодшого шкільного віку, оскільки зовнішні впливи на учня здійснюються впродовж подальшого життя. В результаті аналізу методичної літератури, визначено ефективність застосування у діяльності вчителя початкової школи наступних технологій: технологія проблемного навчання, технологія повного засвоєння знань, технологія ігрового навчання, технологія проєктного навчання та інші. Вказано на те, що сам вчитель має безперервно займатися самоосвітою та підвищенням свого професійного рівна, опановувати нові методи та технології навчання і виховання обдарованих учнів.

5. Досліджено педагогічні умови розвитку роботи вчителя початкової

школи з обдарованими дітьми: створення психологічно комфортного освітнього середовища, партнерської взаємодії учителя та учнів; гнучка організація навчального процесу; наявність та безкоштовне використання різних джерел та методів отримання будь-якої інформації впродовж освітнього процесу, зокрема за допомогою комп'ютерних джерел; впровадження у свою практичну діяльність особистісно-орієнтованого підходу та індивідуальної роботи з дітьми; є використання індивідуальних програм по роботі з обдарованими дітьми; є використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах навчального процесу: під час вивчення нових матеріалів, закріплення, повторення та контролю; використання педагогами ефективних форм та методів навчання, які сприятимуть розкриттю талантів та здібностей учнів; співпраця з сім'єю обдарованої дитини; власний безперервний саморозвиток особистості вчителя.

6. Розроблено методичні рекомендації щодо системи роботи початкової школи з обдарованими дітьми: доступність та широке залучення учнів до проведення шкільних, всеукраїнських та міжнародних олімпіад, конкурсів, турнірів тощо; використання в практиці роботи з обдарованими учнями в тому числі і таких прийомів: виконання проблемних пошукових робіт; виконання творчих тематичних завдань; творчі відповіді; робота в дебатних клубах, виступи в лекторських групах; підвищення ступенів складності завдань; виконання та захист проектних та пошуково-дослідницьких робіт. Для стимулювання-заохочення до подальшої творчої діяльності рекомендуємо впровадження таких заходів: створення постійно діючих стендів, присвячених переможцям, медалістам тощо (наприклад: «Нові імена», «Зорепад у фізиці» (хімії, математиці, літературі тощо), виставок творчих досягнень учнів; своєчасне інформування про успіхи обдарованих учнів на лінійках, оголошеннях, в шкільних газетах, пресі, на телебаченні тощо; надсилання вдячних листів батькам (додому, на роботу); проголошувати заслуги батьків у вихованні обдарованих дітей на батьківських зборах, піклувальних радах, підсумкових шкільних конференціях, загальних батьківських зборах тощо;

залучати обдарованих учнів до участі у заходах в рамках районної програми тощо.

Одним із варіантів підтримки розвитку обдарованих дітей у позашкільних закладах освіти та позакласній роботі є курси за вибором; інтелектуальні клуби, марафони, ігри; змагання; творчі майстерні; олімпіади тощо.

Результати дослідження підтвердили думку, що систематичне та послідовне застосування методів та прийомів навчання, організованих відповідно до творчої діяльності, ефективно впливає на розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є., Клименюк Ю. М. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи: Монографія. Житомир : Житомирський державний університет, 2021. 263 с.

2. Босенко М. І. Психолого-педагогічні умови розвитку обдарованості. *Шкільний світ.* № 24. 2021. С. 9-10.

3. Васильченко Л. І. Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей. *Педагогіка і психологія*. 2017. № 4. (57). С. 32-39.

4. Вєтрова О. Д. Сучасні методи і форми роботи з обдарованими дітьми. *Наукові записки НДУ. Психолого-педагогічні науки.* 2022. № 3. С. 73-75.

5. Вінник Н. Д. Психологічні особливості особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: Щомісячний науково-методичний журнал.* № 12 (43). 2020. С. 73-77.

6. Власенко О. Закордонний досвід роботи з обдарованими дітьми. *Директор школи.* 2019. № 20. С. 6-10.

7. Володарська М. О., Настенко А. І., Пілаєва О. М., Полуніна С. М., Сисоєва В. М. Робота з обдарованими дітьми. Харків : Видавнича група «Основа», 2020. 190 с.

8. Гальченко М. С. Досвід підтримки та розвитку обдарованих дітей у Сполучених Штатах Америки. *Освіта та розвиток обдарованої особистості:* Щомісячний науково-методичний журнал. № 3 (34). 2021. С. 77-81.

9. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина: психологія, діагностика, педагогіка. Київ : «АльмаМатер» 2019. 84 с.

10. Демченко О. П. До проблеми використання понять «обдарована дитина» і «дитяча обдарованість» у психолого-педагогічному дискурсі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми:* зб. наук.пр. Випуск 51.

Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2018. С. 137-143.

11. Демченко О. П. Типологія соціальної обдарованості в контексті підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з обдарованими дітьми. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Випуск LXXVIII. Том 2. Херсон, 2017. С. 117-123.

12. Державний стандарт початкової освіти від 21 лютого 2018 р. № 87 URL : http://dano.dp.ua/attachments/article/303.pdf (дата звернення: 02.03.2024).

13. Завгородня Н. М. Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис….канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Київ. 2020. 22 с.

14. Киричук В. О. Соціально-педагогічне проектування розвитку обдарованості учня в системі взаємодії учасників навчально-виховного процесу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості:* Щомісячний науково-методичний журнал. № 6 (37). Київ, 2020. С. 68-72.

15. Кишінько Л. Робота з обдарованими дітьми. *Директор школи*. 2020. № 20. С. 11-22.

16. Клименюк Ю. М. Визначено 9 недоліків освітньої системи України. МОН оприлюднено звіт ОЕСР. Освітній портал Педагогічна преса. 2017. URL : https://pedpresa.ua/180827-vyznacheno-9-nedolikiv-osvitnoyi-systemy-ukrayiny-umon-oprylyudneno-zvit-oesr.html (дата звернення: 02.03.2024).

17. Коваленко О. Деякі теоретичні питання ідентифікації здібних і обдарованих дітей старшого дошкільного віку. *Рідна школа*. 2021. № 10. С. 24 -27.

18. Коваль Л. Г. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей. Харків : Видавнича група «Основа». 2020. 190 с.

19. Кравчук О. Вчити обдарованих дітей – мистецтво. *Початкова школа*. 2021. № 7. С. 58-59.

20. Леонова Н. С. Здібності та задатки як базові чинники обдарованості. *Педагогічна майстерня*. 2019. № 1. С. 2-5.

21. Лисиціна Г. В. Розвиток творчих здібностей у дітей молодшого

шкільного віку. *Наукова спадщина Григорія Костюка і сучасні проблеми особистісно-орієнтованої освіти : матеріали Всеукраїнської науковометодичної інтернет-конференції.* (м. Кіровоград, 18-29 квітня 2016 року). URL : http://ppkokoippo.edukit.kr.ua. (дата звернення: 02.05.2024).

22. Лодзіньська Е. Особливості роботи вчителя з математично обдарованими учнями 4-8 класів (на матеріалі польської школи) : автореф. дис….канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2021. 19 с.

23. Лук'янчук Н. В. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи. Київ : Інститут обдарованої дитини. 2014. 132 с.

24. Луцик В. В. Традиційні та нетрадиційні форми роботи з обдарованою дитиною. *Обдарована дитина.* 2020. № 10. С. 57-60.

25. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Обдарована дитина*. 2018. № 1. С. 3-5.

26. Мостовенко І. Виховання обдарованої дитини в початкових класах. *Початкова школа.* 2014. № 3. С. 49-50.

27. Науменко Р. А. Моніторинг виявлення та розвитку інтелектуально та творчо обдарованої молоді у позашкільних закладах. *Обдарована дитина.* 2020. № 4. С. 57-63.

28. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Київ : «Шкільний світ». 2001. 16 с.

29. Нечаєва О. С. Шляхи формування мотивації досягнення успіху в обдарованих підлітків. *Обдарована дитина.* 2017. № 9. С. 25-30.

30. Нова українська школа. URL : https://mon.gov.ua/ua/tag/novaukrainskashkola (дата звернення: 02.05.2024).

31. Новікова Г. П. Наукові проблеми розвитку обдарованості та здібностей у дітей дошкільного віку. *Сучасна дошкільна освіта. Теорія та практика*. 2016. №1. С. 38-45.

32. Обдаровані діти / за ред. Г. В. Бурменської, В. М. Слуцького. Київ : Малюк. 2021. 155 с.

33. Обдаровані діти. Вчитель вчителю, учням та батькам. URL : http://teacher.at.ua/publ/19-1-0-425 (дата звернення: 02.05.2024).

34. Обдаровані діти. Форми, методи, робота з обдарованими дітьми. Творча майстерня психолога Пузиревич Катерини. URL : http://novosvit.pp.ua/fenomen-osobystisnoji-obdarovanosti/ (дата звернення: 02.05.2024).

35. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року від 14 грудня 2016 р. № 988-р URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80 (дата звернення: 02.03.2024).

36. Розенова М. Обдаровані діти: психологічні проблеми розвитку, навчання й виховання. *Освіта. Ua.* URL : http://osvita.ua/school/psychology/1706/ (дата звернення: 02.03.2024).

37. Рупняк Д. Т. Талант, як алмаз, треба шліфувати. *Обдарована дитина*. Київ, 2020. № 10. С. 29-35.

38. Сапрунова О. Г. Адаптація інтелектуально обдарованих учнів початкової школи як інтегрована частина процесу ефективного навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітні й школах.* 2015. № 44 (97). С. 390-395.

39. Сапрунова О. Г. Практична підготовка майбутніх вчителів до використання мнемотехнік на уроках іноземної мови. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».* 2014. Вип. 31. Том IV (12): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ : Гнозис. С. 346-352.

40. Сапрунова О. Г. Шляхи розвитку інтелектуальних здібностей учнів початкової школи. *Актуальні питання наукових досліджень:* матер. XLIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 29-30 червня 2016 р.) Т. 2. Чернівці-Київ : Науково-видавничий центр «Лабораторія досліджень». С. 202-207.

41. Ткачова Н. Аксіологічні засади організації навчання здібних і обдарованих учнів. *Рідна школа.* 2019. № 10. С. 14-18.

42. Чернишов О. Підготовка педагогів до роботи з обдарованими дітьми. *Рідна школа*. 2020. № 5. С. 12-14.

43. Щорс В. В. Як не помилитися у виявленні ранньої обдарованості дитини. *Обдарована дитина*. 2020. № 3. С. 53-62.

44. Якимчук М. Ю. Проблема обдарованості у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практиці. URL : http://scaspee.com/6/post/2013/07/problem-of-talent-in-domestic-and-foreignpedagogical-theory-and-practice-m-yyakimchuk.html (дата звернення: 02.03.2024).

45. Янковчук М. М. Психологічна організація індивідуальної освіти та виховання обдарованих дітей. *Практична психологія та соціальна робота.* 2019. № 4. С. 68-71.

46. Янковчук М. М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина.* 2018. № 2. С. 47-53.

47. Яншина Т. Підходи до навчання обдарованих дітей. URL : http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nivoo_2013_1_41.pdf (дата звернення: 05.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест «Таланти дитини, як їх виявити» (методика А. де Хана і Г. Кафа)

Оцініть у балах (від 2 до 5) кожну характерну ознаку. Якщо якась характеристика особливо підходить - 5 балів, «добре» - 4 бали і т. д., але не менше 2 балів. Потім необхідно підбити суму балів кожного розділу. Отриману суму поділіть на кількість ознак таких талантів. Наприклад, суму балів, яка оцінює технічні здібності, необхідно поділити на шість.

I. У вашої дитини очевидні технічні здібності, якщо вона:

1) цікавиться різними механізмами і машинами;

2) любить конструювати моделі, прилади;

3) сама «докопується» до причин несправностей і «капризів» механізмів, любить загадкові несправності і збої в роботі механізмів;

4) намагається лагодити несправні механізми, використовувати старі деталі для створення нових іграшок, приладів, конструкцій, знаходить оригінальні рішення;

5) любить і вміє малювати («бачить») креслення та ескізи;

6) цікавиться спеціальною, навіть дорослою технічною літературою.

II. Ваша дитина має музичний талант, якщо вона:

1) любить музику і музичні записи, завжди прагне туди, де можна послухати музику;

2) швидко й легко відгукується на ритм і мелодію, уважно вслухається в них і запам’ятовує;

3) якщо співає чи грає на музичному інструменті, вкладає у виконання багато почуттів і енергії, свій настрій;

4) створює власні мелодії;

5) навчилася або вчиться грати на якомусь музичному інструменті.

III. У вашої дитини здібності до дослідницької діяльності, якщо вона:

1) наділена яскраво вираженою здібністю до розуміння абстрактних понять, до узагальнень;

2) вміє точно виразити словами чужу думку або спостереження, причому нерідко висловлює це не щоби похвалитися, а для себе;

3) виявляє інтерес до науково-популярних видань, дорослих статей і книжок, випереджаючи однолітків, причому надає перевагу цій, а не розважальній літературі;

4) із задоволенням проводить час за створенням власних проектів, схем, конструкцій, колекцій;

5) не занепадає духом і ненадовго охолоджується щодо роботи, якщо її винахід не підтриманий або осміяний.

IV. Артистичний талант виявляється в дитини, якщо вона:

1) часто, коли їй бракує слів, виражає свої емоції мімікою, жестами, рухами;

2) прагне викликати емоційні реакції в інших, коли із захватом про щось розповідає;

3) змінює тональність і вираз голосу, мимоволі наслідуючи людину, про яку розповідає;

4) із великим задоволенням виступає перед аудиторією, причому прагне, щоб її глядачами були дорослі;

5) із вражаючою легкістю «переживає» чиїсь звички, пози, вирази;

6) пластична і відкрита до всього нового;

7) любить і розуміє значення красивого або характерного одягу.

V. У вашої дитини непересічний інтелект, якщо вона:

1) добре міркує, ясно мислить, розуміє недосказане, вловлює причини й мотиви вчинків інших людей;

2) має гарну пам’ять;

3) легко й швидко вловлює нову пізнавальну інформацію;

4) ставить багато продуманих і виправданих ситуацією запитань;

5) цікавиться книжками, причому за власною програмою;

6) переганяє своїх однолітків у знаннях;

7) набагато ширше й краще за своїх однолітків інформована про події та проблеми, які не стосуються її безпосередньо;

8) має почуття власної гідності й здорового глузду, розважлива не за своїми роками;

9) дуже сприйнятлива, спостережлива, швидко реагує на все нове і несподіване в житті.

VI. Якщо у вашої дитини спортивний талант:

1) вона енергійна й увесь час намагається працювати, рухатися;

2) вона смілива до нерозсудливості і не боїться синців та ґуль;

3) вона майже завжди перемагає в «баталіях» або будь-якій спортивній грі;

4) невідомо, коли навчилася легко вправлятися з ковзанами, лижами, м’ячами;

5) краще за багатьох однолітків фізично розвинена й координує свої рухи, рухається легко, пластично;

6) замість книжок і спокійних розваг надає перевагу іграм, змаганням, навіть безцільній біганині;

7) здається, ніколи серйозно не втомлюється;

8) неважливо, цікавиться вона всіма видами спорту чи якимось одним, але в неї є свій герой-спортсмен, якого вона наслідує.

VII. У вашої дитини літературні обдарування, якщо вона:

1) розповідаючи про що-небудь, уміє дотримуватися вибраного сюжету, не втрачає головної думки;

2) любить фантазувати або імпровізувати на тему дійсної події, причому надавати події щось нове і незвичайне;

3) вибирає у своїх оповіданнях ті слова, які добре передають емоційні почуття героїв сюжету;

4) зображує персонажів своїх фантазій живими й цікавими;

5) любить, усамітнившись, вигадувати оповідання, можливо, про

власне життя.

VIII. І нарешті, художні здібності вашої дитини можуть виявлятися в тому, що вона:

1) не знаходячи слів, вдається до малювання або ліплення задля того, щоб виразити свої почуття або настрій;

2) у своїх малюнках відтворює розмаїття предметів, людей, тварин, ситуацій, а не «зациклюється» на зображенні чогось, що цілком вийшло;

3) серйозно ставиться до витворів мистецтва, стає вдумливою і дуже серйозною, коли її увагу привертає якийсь витвір мистецтва або пейзаж;

4) із задоволенням ліпить, малює, креслить, комбінує матеріали та фарби;

5) прагне створити який-небудь твір, який очевидно має прикладне значення: прикраси для дому, одягу чи щось подібне;

6) не боїться висловлювати власну думку, навіть про класичний твір, причому може спробувати критикувати, наводячи цілком розумні аргументи.

Додаток Б

Зразок оформлення індивідуальної картки обдарованої дитини

Фото				
I. Відомості про учня				
ПІБ учня(повністю)				
Дата народження				
Клас				
Домашня адреса				
Контактні телефони/email				
II. Відомості про родину				
ПІБ батька, місце роботи, посада				
ПІБ матері, місце роботи, посада				
III. Результати участі в олімпіадах, конкурсах, турнірах				
Рік	Місце/ результат	Етап/ рівень	Повна назва заходу	Місце проведення

Додаток В

Зразок оформлення шкільного банку даних про обдарованих та здібних дітей

№ п/п	К-сть	ПІБ	Клас	Інтереси
I. Інтелектуальні здібності				
1	1			
2	2			
II. Художні здібності				
3	1			
4	2			
III. Музичні здібності				
5	1			
6	2			
IV. Наукові здібності				
7	1			
8	2			
V. Літературні здібності				
9	1			
10	2			
VI. Артистичні здібності				
11	1			
12	2			
VII. Технічні здібності				
13	1			
14	2			
VIII. Спортивні здібності				
15	1			
16	2			